

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук

(повне найменування факультету)

Психологія

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

бакалавр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Психологічні особливості формування навичок міжособистісного
спілкування дітей старшого дошкільного віку

Виконав(ла): студент(ка) 4 курсу,
групи СНз-110

Спеціальності 053 Психологія

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Психологія

АСТАФІЄВА О.О

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ПИЛИПЕНКО К.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент КОВАЛЬ В.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« 19 » _____ лютого 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

АСТАФІЄВОЇ Ольги Олександрівна
(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Психологічні особливості формування міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку

керівник проєкту (роботи) кандидат психологічних наук, доцент ПИЛИПЕНКО Катерина Валентинівна
(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від « 15 » березня 2024 року № 70

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «5» червня 2024 року _____

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 78 сторінок, 6 таблиць, 7 рисунків, 95 джерел, 1 додаток _____.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) реалізувати ряд завдань: здійснити теоретичний огляд поняття «міжособисте спілкування» в психології; розглянути психологічні аспекти формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку; охарактеризувати провідні практики формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку: зарубіжний

досвід; провести експериментальне дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку; розробити пропозиції щодо покращення навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Рис.1.1. Характеристика видів міжособистого спілкування (М. Девітт), рис.1.2 Рівні міжособистого спілкування (Д.Морган), рис.1.3 Функції міжособистого спілкування (Д.Девідсон), таблиця 2.1 Зведений протокол спостереження психологічних особливостей міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку (п = 40), таблиця 2.2 Результати діагностики вільного спілкування дітей старшого дошкільного віку за методикою «Вивчення вільного спілкування», таблиця 2.3 Визначення типу мотивації до спілкування дітей старшого дошкільного віку за методикою «Вивчення вільного спілкування», рис.2.1 Типи мотивації старших дошкільників до міжособистого спілкування, таблиця 2.4 Результати діагностики потреби в спілкуванні дітей старшого дошкільного віку за методикою «Потреба в спілкуванні (ПС)», рис.2.2 Рівні розвитку потреби в спілкуванні дітей старшого шкільного віку, таблиця 2.5 Результати діагностики рівня сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у спілкуванні, рис.2.3 Сформованість комунікативних умінь старших дошкільників у спілкуванні, таблиця 2.6 Кореляційний аналіз (за методикою ро Спірмена), рис.2.4 Модель розвитку навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку (Т.В.Коваленко).

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ПИЛИПЕНКО К.В., доцент	15.04.2024	28.04.2024
2	ПИЛИПЕНКО К.В., доцент	29.04.2024	12.05.2024
Норм-ль	ГАРМАШ А.О., викладач	03.06.2024	03.06.2024

7. Дата видачі завдання «19» лютого 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт(роботу)	19.02.2024	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерел на дипломний проєкт(роботу)	21.02.2024	
3	Затвердження теми	15.03.2024	
4	Складання змісту	18.03.2024	
5	Виконання першого розділу	15.04.2024	
6	Виконання другого розділу	29.04.2024	
7	Формування висновків	23.05.2024	
8	Перевірка роботи керівником	27.05.2024	
9	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	30.05.2024	
10	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	03.06.2024	
11	Попередній захист дипломного проєкту(роботи)	05.06.2024	
12	Подання роботи на кафедру	05.06.2024	
13	Одержання відгуку та рецензії	07.06.2024	
14	Захист дипломної роботи	14.06.2024	

Студент(ка)

(підпис)

Ольга АСТАФІЄВА

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Катерина ПИЛИПЕНКО

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 78 сторінок, 94 джерел, 6 табл., 7 рис., 1 додаток.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розширити розуміння процесу формування навичок міжособистого спілкування та виявити психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: міжособистісне спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: : психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Здійснено теоретичний огляд поняття «міжособисте спілкування» в психології. Розглянуто психологічні аспекти формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку. Охарактеризовано провідні практики та зарубіжний досвід формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку. Проведено експериментальне дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза про те що: формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку залежить від розвитку потреби дитини в спілкуванні та рівня комунікативних умінь підтверджена. Розроблено пропозиції щодо покращення навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

МІЖОСОБИСТЕ СПІЛКУВАННЯ, ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК , ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖОСОБИСТОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	12
1.1. Теоретичний огляд поняття «міжособисте спілкування» в психології.....	12
1.2. Психологічні аспекти формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.....	22
1.3. Провідні практики формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку: зарубіжний досвід.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖОСОБИСТОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	36
2.1. Організація та методики дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.....	36
2.2. Аналіз та обговорення результатів дослідження.....	43
2.3. Розробка пропозицій щодо покращення навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.....	55
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність. Старший дошкільний вік є одним із найважливіших етапів соціалізації особистості, занурення у систему людської культури та суспільно значимих цінностей. У становленні особистості старших дошкільнят важливу роль відіграють міжособистісні відносини із соціальним оточенням. Однією з суттєвих ознак успішного соціального розвитку старшого дошкільника є здатність до ефективної міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими.

Міжособистісне спілкування важливо для повноцінного розвитку дитини старшого дошкільного віку. Воно сприяє формуванню соціальних навичок, розвитку емоційної інтелектуальної сфери та покращенню якостей міжособистісних взаємин. Для батьків та педагогів важливо стимулювати дитину до активного спілкування, надавати можливості для взаємодії з ровесниками та дорослими, а також надавати позитивний приклад у міжособистісних взаєминах.

Міжособистісне спілкування грає значну роль в житті дитини старшого дошкільного віку, оскільки в цьому віці дитина починає активно взаємодіяти з оточуючими людьми і формувати свою особистість. Спілкування з однолітками, дорослими, учителями, батьками та іншими дорослими допомагає дитині розвивати соціальні навички, встановлювати контакти з оточуючими та формувати вміння співпрацювати з іншими.

Під час спілкування дитина вчиться розуміти емоції та почуття інших людей, виявляти емпатію та співчуття, а також виробляти навички конструктивного вирішення конфліктів. Крім того, спілкування допомагає розвивати мовлення, покращує комунікативні навички та сприяє формуванню самооцінки та впевненості в собі. Дитина старшого дошкільного віку активно спостерігає за поведінкою інших людей, намагається наслідувати їх та адаптувати свою поведінку до оточуючого середовища. Таким чином,

спілкування допомагає дитині розвивати соціальну компетентність і адаптуватися до різних ситуацій.

Міжособисте спілкування є одним із ключових аспектів соціальної адаптації дитини, яка входить у стадію старшого дошкільного віку. Навички спілкування, які формуються протягом цього періоду, мають велике значення для подальшого успішного взаємодії з оточуючим світом. У зв'язку з цим, важливо дослідити психологічні особливості формування цих навичок у дітей даної вікової категорії.

Проблема дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є актуальною, оскільки міжособистісне спілкування саме в цей віковий період розвитку дитини є найважливішим та грає головну роль в житті дітей старшого дошкільного віку і від того, як вона розвиватиметься, залежить формування особистості в цілому.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали: теорія розвитку В.В.Виготського; теорія прикладного поведінкового аналізу (Б.Ф.Скіннер та ін.); концепції розвитку творчої ініціативи особистості та її реалізації в житті через соціально-культурну діяльність (С.Л.Рубінштейн); «Я»-концепції (К.Роджерс, Ч.Кулі, Дж.Мід, Р.Бернс, Е.Еріксон), концепції створення особистості людини суспільними відносинами (А.Н.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн). На думку вчених, спілкування грає ключову роль у формуванні психічних процесів дитини, і взаємодія з іншими людьми сприяє розвитку її когнітивних функцій. Іншими словами, дитина навчається спілкуватися через взаємодію з оточуючими людьми. Провідні дослідники акцентують увагу на вивченні конкретних поведінкових стратегій, які дитина може використовувати для успішного спілкування з іншими.

Розвитку теорії міжособистісних взаємин присвячені численні наукові дослідження, у яких дана проблема розглядається з різних точок зору та розглянута загальна характеристика, структура та функції міжособистісних

відносин: Б.Г.Ананьєва, В.С.Агеєва, О.І.Власової, Д.Гріффін, Д.Девідсон, Н.І.Касаткіна, А.Ф.Лазурського, В.П.Москальова та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що значний внесок у вивчення міжособистісних відносин зробили: Г.Бенеш, А.О.Бодальова, Л.Бурбо, Л.В.Волинська, Д.М.Дубравська, Д.Краутер, Д.Майер, М.М.Обозов, О.В.Скрипченко та ін.

Проблема дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є однією з головних у вікової психології та психології дитинства: Т.Т.Дуткевич, В.О.Кутішенко, А.М.Лисенко, Л.Г.Терлецька та ін..

Важливість формування навичок міжособистісної взаємодії в старшому дошкільному віці представлена в рамках численних психолого-педагогічних досліджень: О.В.Білоус, Н.Є.Веракса, О.Л.Кононко, О.П.Сергеєнкова, О.А.Столярчук, Ф.А. Сохіна та ін.

Дослідженням питання побудови міжособистісних взаємин старших дошкільників присвячені роботи: Л.В.Артемової, М.Я.Басова, Я.Л.Коломінського, М.І.Лісіної та ін.

Теоретичний аналіз наукової літератури та сучасних досліджень у галузі вікової психології та психології розвитку присвячених проблемі формування міжособистісної взаємодії у старшому дошкільному віці свідчить про значущість проблеми, що визначає актуальність теми дослідження: «Психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку». Даний дослідницький проект спрямований на вивчення процесу розвитку міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку, зокрема на аналіз психологічних аспектів цього процесу та визначення факторів, що впливають на нього. Результати дослідження можуть бути корисними для педагогів, психологів та батьків, яким важливо сприяти гармонійному розвитку здібностей до міжособистого спілкування у дитини.

Об'єкт: міжособистісне спілкування.

Предмет: психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що: формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку залежить від розвитку потреби дитини в спілкуванні та рівня комунікативних умінь.

Мета: Дослідження має на меті розширити розуміння процесу формування навичок міжособистого спілкування та виявити психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Висунута мета та гіпотеза передбачає рішення певних завдань:

1. Здійснити теоретичний огляд поняття «міжособисте спілкування» в психології.
2. Розглянути психологічні аспекти формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.
3. Охарактеризувати провідні практики формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку: зарубіжний досвід.
4. Провести експериментальне дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.
5. Розробити пропозиції щодо покращення навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів наукового дослідження, зокрема:

- теоретичні: аналіз і синтез наукової літератури, індукція, дедукція, узагальнення;
- емпіричні (спостереження, опитування, психологічне тестування);
- математичні: кількісний метод (статистичний); якісний метод (диференціація матеріалу за групами, табличний аналіз), графічний.

Методики дослідження: тест «Вивчення вільного спілкування» (Г.А.Урунтаєва); тест «Потреба в спілкуванні (ПЗ)» адаптація для дітей старшого дошкільного віку (Ю.М.Орлов), «Тест-опитувач комунікативних умінь» в адаптації для дітей старшого дошкільного віку (Ю.Гільбук).

Наукова новизна дослідження полягає у спробі поєднати різні психологічні теорії для кращого розуміння процесу формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Врахування розвитку когнітивних, емоційних і соціальних аспектів у цьому контексті може допомогти покращити практичну роботу з дітьми.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні нашого розуміння процесу соціалізації дитини та розвитку соціальних навичок міжособистого спілкування. Розуміння цих процесів може сприяти вдосконаленню технологій розвитку міжособистого спілкування дітей та методик виховання, а також допомогти батькам, вихователям та психологам у побудові ефективних стратегій сприяння соціальному розвитку дитини.

Практична значущість дослідження полягає у можливості реалізації розроблених рекомендацій в практиці розвитку навичок міжособистого спілкування старших дошкільників; результати дослідження можуть бути використані практичними психологами для роботи з дітьми старшого дошкільного віку; матеріали дослідження можуть бути використані на навчальних семінарах з психології, курсах підвищення кваліфікації у системі вищої та додаткової психологічної освіти.

Структура роботи: Дослідження складається з вступу, двох розділів, висновків, переліку використаних літературних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖОСОБИСТОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичний огляд поняття «міжособисте спілкування» в психології

Міжособисте спілкування є ключовим аспектом взаємодії між людьми, який передбачає не лише обмін інформацією, а й розвиток емпатії, взаєморозуміння та побудову позитивних стосунків. Це поняття визначається як процес обміну інформацією, емоціями та думками між двома або більше особами. Воно включає в себе не лише вербальну комунікацію, а й невербальні сигнали, такі як жести, міміка, тон голосу та інші аспекти. Вивчення цього поняття допомагає краще зрозуміти принципи комунікації та розвивати навички успішного спілкування.

Міжособисте спілкування – це процес обміну інформацією, емоціями та думками між двома або більше особами, який включає в себе вербальну та невербальну комунікацію, а також взаємодію між людьми (Дж.Мілл) [56]; процес взаємодії між людьми, що передбачає обмін інформацією, емоціями та думками, сприяє розвитку взаєморозуміння та побудові стосунків (К.Роджерс)[65]; активний процес взаємодії між людьми, що передбачає сприйняття та реагування на поведінку, слова та емоції співрозмовника (Е.Берн)[51].

За визначенням Дейла Карнегі, міжособисте спілкування – це ключовий аспект міжособистих відносин, що передбачає взаємодію між людьми на вербальному та невербальному рівнях, сприяє розвитку емпатії та взаєморозуміння[58]. Міжособисте спілкування є складним процесом взаємодії між людьми, що передбачає сприйняття, інтерпретацію та

реагування на поведінку, емоції та думки іншої людини з метою побудови позитивних стосунків та досягнення спільних цілей.

Предмет теорії міжособистісного спілкування полягає в дослідженні взаємин між людьми, їхніх взаємодій та комунікації. Ця теорія розглядає, як люди спілкуються один з одним, як вони взаємодіють, як вирішують конфлікти, як формують стосунки та розвивають емоційний зв'язок. Предметом теорії міжособистісного спілкування є аналіз процесу взаємодії між особами, їхніх взаємин та впливу цих взаємин на психологічний стан та поведінку людини[22].

Міжособисте спілкування може бути різноманітним за своїми видами, рівнями та функціями.

Види міжособистого спілкування можуть включати обговорення проблем, вирішення конфліктів, вираження почуттів та емоцій, надання підтримки та допомоги тощо. Характеристика видів міжособистого спілкування запропонована М. Девиттом наведена на рис.1.1[16].

Вербальне спілкування	• Обмін словами, мовлення, розмови
Невербальне спілкування	• Комунікація за допомогою жестів, міміки, пози, тону голосу
Письмове спілкування	• Обмін інформацією через листування, електронну пошту, повідомлення
Технологічне спілкування	• Використання сучасних засобів зв'язку, таких як відеодзвінки, чати, соціальні мережі

Рис.1.1. Характеристика видів міжособистого спілкування (М. Девитт)

Як видно на рисунку 1.1, за класифікацією М.Девитта, види міжособистісного спілкування можна класифікувати за різними критеріями,

такими як формальне (неформальне) спілкування, вербальне/невербальне спілкування, пряме (непряме) спілкування тощо [16].

За визначенням Д. Моргана, рівні міжособистого спілкування можуть бути індивідуальними (один до одного), груповими (у малих групах) або масовими (у великих групах або суспільстві загалом) (рис.1.2) [44].

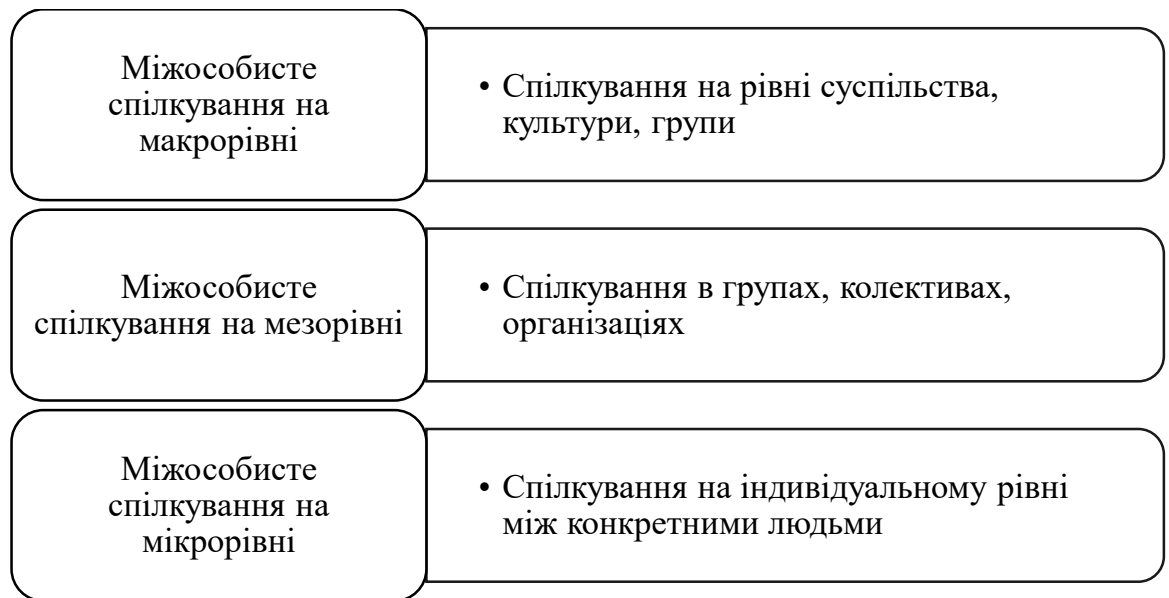

Рис.1.2. Рівні міжособистого спілкування (Д.Морган)

Як видно з рисунку 1.2, на рівні індивідуального спілкування акцентується на взаємодії між конкретними особами (мікрорівень), на рівні групового спілкування вивчаються динаміка та взаємодія у малих групах (мезорівень), а на рівні масового спілкування досліджується вплив комунікації на широку аудиторію (макрорівень).

Міжособисте спілкування допомагає людям зрозуміти один одного, виробити сприйняття свого місця у соціумі, розвивати соціальну компетентність та забезпечити психологічний комфорт.

Функції міжособистого спілкування включають передачу інформації, побудову взаємин, вирішення конфліктів, психологічну підтримку та емоційний контакт (рис.1.3) [8; 71; 74]. Інформаційна функція міжособистого спілкування полягає в обміні інформацією, знаннями та думками між

співрозмовниками. Ця функція допомагає людям отримувати нові знання, розуміти ситуації, передавати важливі повідомлення та інформувати один одного про події. Інформаційна функція сприяє розвитку розумових здібностей, покращує комунікацію та сприяє вирішенню проблем.

Д. Девідсон виокремлює наступні функції спілкування, що наведені на рисунку 1.3 [17]

Інформаційна	• Обмін інформацією, знаннями, думками
Емоційна	• Вираження почуттів, емоцій, побажань
Регулятивна	• Контроль та регулювання поведінки, вирішення конфліктних ситуацій
Соціалізаційна	• Формування та утримання соціальних зв'язків

Рис.1.3. Функції міжособистого спілкування (Д.Девідсон)

Як видно на рис.1.3, емоційна функція міжособистого спілкування включає в себе вираження почуттів, емоцій та побажань. Ця функція дозволяє людям висловлювати свої емоції, реагувати на події навколо, виявляти співчуття та підтримку один одному. Емоційне спілкування допомагає покращити взаєморозуміння, підтримувати взаємну довіру та створювати емоційний зв'язок між людьми[17].

Регулятивна функція міжособистого спілкування визначається як контроль та регулювання поведінки учасників спілкування. Ця функція допомагає вирішувати конфліктні ситуації, узгоджувати дії та встановлювати правила спілкування. Регулятивна функція сприяє підтриманню порядку, вирішенню розбіжностей та досягненню спільних цілей.

Соціалізаційна функція міжособистого спілкування передбачає формування та утримання соціальних зв'язків між людьми. Ця функція допомагає індивідам адаптуватися до соціального середовища, набувати соціальний досвід та взаємодіяти з оточуючими. Соціалізаційна функція сприяє формуванню ідентичності, розвитку соціальних навичок та встановленню групових стандартів[12; 33; 75].

Отже, міжособисте спілкування включає ряд функцій, які сприяють ефективному взаємодії між людьми. Інформаційна функція допомагає обмінюватися знаннями, емоційна функція сприяє вираженню почуттів, регулятивна функція контролює поведінку, а соціалізаційна функція сприяє формуванню соціальних зв'язків. Розумне поєднання цих функцій допомагає людям успішно спілкуватися та досягати спільних цілей.

Можливостей для міжособистого спілкування безліч, і важливо вміти використовувати різноманітні види, розуміти розрізнення на різних рівнях та цілеспрямовано використовувати функції спілкування для досягнення певних цілей.

Одним з ключових аспектів міжособистого спілкування є взаємодія між людьми, яка може бути сприятливою або конфліктною. Важливою частиною цього процесу є емпатія - здатність сприймати почуття та емоції іншої людини. Також важливою є активне слухання, взаєморозуміння та взаємна підтримка.

Сучасними дослідниками вивчаються різні аспекти міжособистого спілкування, такі як: вплив культурних та соціальних чинників на комунікацію, розвиток навичок спілкування у різних вікових групах, а також проблеми міжособистого конфлікту та способи їх вирішення[31; 76].

Важливою складовою успішного міжособистого спілкування є вміння будувати позитивні стосунки з іншими людьми, розвивати емоційний інтелект, виявляти взаємоповагу та толерантність[4; 21; 79]. Психологи акцентують увагу на важливості взаємодії у комунікації для досягнення спільних цілей та розвитку особистості.

У психології існує безліч теоретичних підходів до дослідження феномену міжособистого спілкування. Усі відомі теоретичні напрями, у межах яких проводяться соціально-психологічні дослідження: біхевіоризм, когнітивізм, психоаналіз, рольова теорія, гуманістична психологія, зробили свій внесок у розробку проблем міжособистісного спілкування

Серед соціально-психологічних теорій біхевіористської парадигми, що вплинули на розробку предметної області міжособистісного спілкування, можна назвати теорії соціального навчання та соціального обміну.

Теорія соціального навчання (соціокогнітивна теорія) була розроблена Альбертом Бандурою. Ця теорія вказує на те, що люди вчаться шляхом спостереження за іншими людьми, моделюючи їхню поведінку та наслідуючи її. А. Бандура вважав, що важливими компонентами процесу навчання є увага, запам'ятовування, наслідування та мотивація. Він виділяв поняття «модель» – особистості, яка демонструє певну поведінку людини, яку інші намагаються наслідувати[59].

Теорія соціального обміну була розроблена Джорджем Гомансом. Ця теорія базується на ідеї, що взаємодія між людьми ґрунтується на принципах взаємної вигоди. Дж. Гоманс стверджував, що люди підтримують стосунки, якщо вони вважають, що обмін ресурсами (наприклад, інформацією, підтримкою) приносить їм користь. Такий обмін може бути матеріальним або емоційним[63].

Теорії соціального навчання та соціального обміну вказують на важливі аспекти міжособистого спілкування. Теорія соціального навчання показує, як люди можуть навчатися через спостереження та наслідування інших, тоді як теорія соціального обміну підкреслює важливість взаємовигідних стосунків для підтримання спілкування.

Теорія соціальної взаємодії є однією з основних теорій в соціальній психології, яка вивчає взаємодію між людьми та їхні взаємини. Авторами цієї теорії є Джордж Герберт Мід і Чарльз Хортон Куллман, які вперше висловили її у 1934 році. Теорія соціальної взаємодії розглядає міжособисте спілкування

як процес взаємодії між людьми, що виникає внаслідок соціальних структур, норм і цінностей. Вона досліджує вплив культурних, соціальних та психологічних факторів на спілкування[75].

Теорія соціальної взаємодії вивчає, як люди взаємодіють один з одним у соціальних ситуаціях, як вони сприймають один одного, як реагують на поведінку інших та як впливають на своїх партнерів. Ця теорія акцентує увагу на взаємодії між людьми, а не на внутрішніх процесах кожної окремої особи.

Роль теорії соціальної взаємодії в дослідженні феномену міжособистого спілкування полягає у тому, що вона допомагає зрозуміти, як взаємодія між людьми впливає на їхню поведінку, емоції та ставлення одне до одного. Ця теорія допомагає пояснити, як формуються соціальні норми, як виникають конфлікти та як можна покращити комунікацію між людьми.

Провівши аналіз теорії соціальної взаємодії, можна зробити висновок, що вона є дуже важливою для розуміння соціальних взаємин та сприяє покращенню міжособистого спілкування. Ця теорія допомагає розкрити сутність соціальних взаємин, сприяє розвитку емпатії та розумінню інших людей.

Теорії когнітивістського спрямування містять чимало ідей, що пояснюють різні процеси міжособистісного спілкування.

Основна ідея когнітивного підходу в тому, що поведінка людини залежить від того, як вона сприймає соціальне оточення[36].

Теорії когнітивістського спрямування у вивченні міжособистого спілкування розглядаються з урахуванням когнітивних процесів, що відбуваються в мозку людини під час спілкування. Основними авторами цих теорій є Джордж Келлі та Герберт Майерсон.

Теорія атрибуцій Г. Келлі вказує на те, що люди намагаються пояснити поведінку інших людей шляхом приписування їй певним причинам. Вчений виділив внутрішні (особисті якості) та зовнішні (ситуаційні обставини) атрибуції. Ця теорія допомагає зрозуміти, як люди сприймають та пояснюють поведінку інших у контексті міжособистого спілкування[69].

Теорія самовизначення Г.Майерсона покладає акцент на те, як людина формує своє власне уявлення про себе через взаємодію з іншими людьми. Вона розглядає процеси самовизначення, самооцінки та саморегуляції у контексті соціальних взаємодій[56].

Теорії когнітивного спрямування у вивченні міжособистого спілкування допомагають розуміти, як люди сприймають, пояснюють та формують свої взаємини з іншими. Вони показують важливість когнітивних процесів у процесі сприйняття та реакції на поведінку оточуючих.

Міжособистісний підхід акцентує на важливості взаємодії між людьми для формування стабільних та гармонійних взаємин. Він досліджує роль емоцій, емпатії та взаєморозуміння у спілкуванні.

Теорія міжособистих відносин, також відома як теорія міжособистої прив'язаності, є однією з основних теорій в соціальній психології, яка вивчає взаємини між людьми та їхні взаємодії. Авторами цієї теорії є Джон Боулбі та Мері Ейнсворт. Теорія міжособистих відносин розглядає формування прив'язаності між дитиною і доглядачем у перші роки життя та її вплив на подальші взаємини та поведінку людини[54]. Ця теорія акцентує увагу на важливості безпечного прикріплення для психологічного розвитку людини та формування здорових міжособистих взаємин.

Роль теорії міжособистих відносин в дослідженні феномену міжособистого спілкування полягає у тому, що вона допомагає розуміти, як перші взаємини дитини з близькими людьми впливають на її психологічний розвиток та подальшу поведінку у стосунках з іншими людьми. Теорія міжособистих відносин допомагає пояснити, як формуються патерни прив'язаності, як вони впливають на міжособисту комунікацію та як можна покращити взаємини між людьми.

В результаті аналізу теорії міжособистих відносин, можна зробити висновок про те, що вона є ключовою для розуміння формування міжособистих взаємин та сприяє розвитку здорових стосунків між людьми. Ця

теорія допомагає зрозуміти важливість прив'язаності у формуванні особистості та сприяє покращенню міжособистого спілкування.

Комунікативний підхід розглядає міжособисте спілкування як процес обміну повідомленнями та інформацією між людьми. Він досліджує вербальну та невербальну комунікацію, перешкоди у сприйнятті повідомлень та стратегії покращення спілкування[17; 73].

Теорії комунікації вивчають процес передачі і розуміння інформації між людьми. Це широке поле досліджень, яке охоплює різні аспекти спілкування, включаючи вербальну та невербальну комунікацію, міжособисті взаємодії, ефективність спілкування тощо.

Теорія впливу Керт Льюїн розглядає процеси впливу та переконання у комунікації, вказуючи на важливість ролі сприйняття інформації та формування думок[68].

Теорія міжособистого спілкування Еріка Берна розглядає психологічні аспекти спілкування між людьми, включаючи концепції статусу, транзакцій та гри[50].

Ерік Берн, психіатр та психоаналітик, розробив теорію міжособистого спілкування, відому як транзакційний аналіз. Основна ідея теорії полягає в тому, що комунікація між людьми може бути розглянута як обмін транзакціями, які можуть бути аналізовані за допомогою понять статусу, транзакцій та гри.

Найвідоміша робота вченого «Ігри, в які грають люди» (Games People Play), в якій він представив концепцію транзакційного аналізу.

Одним із ключових понять, яке ввів Ерік Берн, є «транзакція»: обмін поведінкою між людьми під час спілкування. Вчений виділив різні типи транзакцій (комплементарні, кросоверні, ультрастимулюючі), які можуть виникати в процесі спілкування. Дослідник розглядав взаємодію між людьми через призму статусних транзакцій – обміну поведінкою на різних рівнях соціального статусу. Також Е. Берн вперше ввів терміни «батько», «мати» та «дитина» для опису різних аспектів особистості. Е. Берн розрізняв три рівні

статусу: батько, дорослий та дитина. Вчений вважав, що вплив на спілкування має статус учасників, який визначає їхню поведінку та взаємодію[51].

Іншим важливим поняттям, яке впровадив Ерік Берн, є скрипт – система переконань та очікувань, які формуються у дитинстві та впливають на поведінку людини у дорослому житті. Дослідник розглядав людей як «гравців», які виконують ролі у соціальних іграх, що може призводити до конфліктів та проблем у взаємодії.

Дослідник вважав, що люди можуть грати у різноманітні ігри в спілкуванні для досягнення певних цілей або задоволення психологічних потреб.

Теорія міжособистого спілкування Еріка Берна допомагає зрозуміти психологічні аспекти спілкування між людьми та взаємодію між ними. Вона наголошує на важливості розуміння ролей учасників комунікації, процесу обміну інформацією та можливостей для конструктивної взаємодії. Теорія допомагає осмислити динаміку взаємин між людьми, вчить виявляти та аналізувати шаблони поведінки, а також розвивати навички ефективного спілкування. Внесок Е. Берна у психологічну науку полягає у поглибленні розуміння процесу комунікації та взаємодії між людьми, що допомагає покращити якість міжособистих стосунків та сприяє психологічному розвитку особистості.

Теорії комунікації допомагають розуміти процеси спілкування між людьми, їхню ефективність та вплив на взаємини. Вони вказують на важливість розуміння інших людей, вміння ефективно висловлювати свої думки та впливати на інших.

Теорія конфліктів: цей підхід досліджує ситуації конфлікту та протиріч у міжособистому спілкуванні, а також стратегії їх вирішення, розглядає причини конфліктних ситуацій, способи управління конфліктами та шляхи досягнення конструктивного спрямування[22].

Теорія конфліктної комунікації Дебори Таннен досліджує взаємозв'язок мовлення та конфліктних ситуацій, вказуючи на роль мовлення у виникненні та розв'язанні конфліктів[59].

Теорія соціального взаємодії Джорджа Герберта Мида розглядає процеси взаємодії між людьми у конфліктних ситуаціях та шляхи їх вирішення[56].

Розглянуті нами теоретичні підходи допомагають розуміти складну природу міжособистого спілкування, визначити його вплив на психологічний стан людини та взаємовідносини в суспільстві. Дослідження проблеми розвитку міжособистого спілкування сприяють розвитку нових стратегій та методик для покращення способу спілкування та побудови гармонійних взаємин.

У результаті дослідження теорії міжособистого спілкування можна сформулювати основну мету – розуміння процесу взаємодії між людьми, виявлення закономірностей у цьому процесі та розробка методик для покращення якості міжособистих взаємин.

Отже, міжособисте спілкування є складним та багатогранним процесом, який визначається не лише словами, а й невербальними сигналами, емоціями та ставленням до співрозмовника. Вивчення цього поняття допомагає краще зрозуміти принципи взаємодії між людьми та розвивати навички успішної комунікації.

1.2. Психологічні аспекти формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку

Найбільш відчутно дитина розвивається у старшому дошкільному віці, оскільки стає повністю усвідомленою та найбільш сприйнятливою до світу. Тому вік 5–7 років вважається одним з найважливіших у розвитку людини[30].

Старший дошкільний вік (від п'яти до шести (семи) років)) – це особливий період у житті дитини, коли відбуваються значні зміни у її

соціально-психологічному розвитку. У старшому дошкільному віці дитина починає розуміти, як вести себе в колективі, починає більше співчувати і співчувати, стає сприйнятливішою до емоцій інших дітей і дорослих. Крім того, дитина всіляко намагається самоствердитись і проявити себе, вчиться вибудовувати спілкування з однолітками. У цьому віці у дитини формуються найважливіші риси.

В дослідженнях О.Білоус підкреслюється, що старший дошкільний вік відрізняється від інших вікових груп особливостями умов життя та вимогами, які пред'являються до дітей на даному етапі розвитку, особливостями відносин дітей з навколишнім світом, рівнем розвитку психологічної структури особистості дитини, знань та мислення, а також сукупністю певних фізіологічних особливостей [3].

В роботах вітчизняних вчених: О.Коханової, О.Пасеки, О.Сергеєнкової, О.Столярчук наголошується на тому, що діти старшого дошкільного віку вже не обмежуються пізнанням окремих конкретних фактів, а прагнуть поринути у суть речей, зрозуміти зв'язок явищ. У цьому віці стає можливим формування уявлень та елементарних понять[21; 25; 30; 31]. У 5-6 років у дитини відбувається перехід до мислення загальними уявленнями. Старшому дошкільнику доступне формування нових способів узагальнення, так як воно відбувається на основі розгорнутої предметної діяльності.

Період старшого дошкільного віку характеризується значними змінами у розвитку нервової діяльності. У дітей удосконалюються основні нервові процеси: збудження та гальмування, що сприятливо позначиться на саморегуляції. У період старшого дошкільного віку в дитини відбувається активний період розвитку творчості, пізнання та особистих інтересів.

Початок старшого дошкільного віку характеризується активним розвитком соціальних навичок у дітей. Вони починають більш активно взаємодіяти з оточуючими, розвивають навички спілкування та сприйняття соціальних ролей. Дитина стає більш самостійною, вчиться вирішувати конфлікти та взаємодіяти з ровесниками[6].

Одним з ключових аспектів розвитку дітей старшого дошкільного віку є формування соціальних навичок та адаптація до соціального середовища. Дитина вчиться сприймати правила спілкування, розуміти емоції і потреби інших людей, розвивати емпатію та сприйняття соціальних норм.

Крім того, у цьому віці дитина починає формувати свою самооцінку та власну ідентичність. Важливо, щоб дорослі стимулювали позитивне самовизначення дитини, підтримували її інтереси та заохочували до самостійності.

Також у старшому дошкільному віці дитина розвиває свою когнітивну та мовленнєву сфери. Вона починає усвідомлювати свої думки, висловлювати свої почуття та бажання, а також активно вивчати світ навколо себе через гру та експериментування.

Наукові дослідження А.Лисенко, Л.Шевченко з проблематики психологічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку детально описують процес формування уявлення про час, мовлення, емоції та розвиток соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку та підкреслюють важливість розвитку цих аспектів для подальшого успіху дитини у навчанні та соціальному житті[36].

Т.Піроженко зауважує на те, що старший дошкільний вік грає особливу роль в розвитку дитини. Вчена підкреслює, у даний період життя в дитини починають формуватися нові психологічні механізми діяльності та поведінки. Під впливом виховання поступово відбувається перехід від імпульсивної, ситуативної поведінки до поведінки, опосередкованої правилами та нормами. Діти активно звертаються до правил при врегулюванні своїх взаємин із однолітками[42].

М.Савчин наголошує на тому, що в період старшого дошкільного віку в дитини формуються соціальні уявлення морального плану. Старші дошкільнята вже відрізняють добрі та погані вчинки, мають уявлення про добро і зло і можуть навести відповідні конкретні приклади з особистого досвіду чи літератури; в оцінці вчинків однолітків вони досить категоричні і

вимогливі, але до своєї поведінки більш поблажливі і нерідко недостатньо об'єктивні [45].

Вчені аналізують основні аспекти психологічного розвитку старших дошкільників, такі як: когнітивний розвиток, емоційний розвиток, соціальний розвиток та моторний розвиток. Ці аспекти взаємодіють між собою та впливають на загальний розвиток дитини.

В дослідженнях О.І.Харченко, Л.В.Шевченко розглянуто процес формування емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку, включаючи розпізнавання та контроль емоцій, виявлення співчуття та розуміння до інших людей[48]. Дитина починає розуміти, як поводитися в колективі, починає більше співчувати і співчувати, стає сприйнятливою до емоцій інших дітей і дорослих. Крім того, дитина всіляко намагається самоствердитись і проявити себе, вчиться вибудовувати спілкування з однолітками. Малюк у старшому дошкільному віці прагне більшої самостійності.

Соціокультурна теорія розвитку В.Виготського є однією з ключових теорій в психології розвитку. Ця теорія розглядає розвиток дитини як результат взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, культурними нормами і цінностями. Головна ідея вченого полягає в тому, що спілкування з іншими людьми є ключовим фактором у формуванні психічних процесів дитини. Зокрема, взаємодія з більш досвідченими членами суспільства сприяє розвитку когнітивних функцій, мовлення, уявлення і інших аспектів особистості[29].

Теорія прикладного поведінкового аналізу Б.Скіннера та інших представники поведінкової психології, акцентує увагу на вивченні конкретних поведінкових стратегій та їх впливу на навчання і розвиток особистості. Ця теорія висвітлює важливість взаємодії між стимулом, поведінкою і наслідком, а також роль позитивного посилення у формуванні нових навичок і зміни поведінки[11].

Формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їхнього психологічного розвитку. На

цьому етапі діти починають активно взаємодіяти з однолітками та дорослими, розвиваючи свої соціальні навички, емоційний інтелект та вміння спілкуватися.

Результати аналізу наукових джерел дозволили визначити вікові особливості старших дошкільнят, що безпосередньо впливають на формування комунікативної сфери та розвиток навичок міжособистого спілкування[20]:

1. Зростаюча потреба у спілкуванні з однолітками старших дошкільнят, у діяльності та спільних іграх призводить до появи дитячої спільноти.
2. Одноліток викликає інтерес як партнер з практичної діяльності та ігор.
3. Формується система взаємних уподобань та симпатій, міжособистісних відносин. Старший дошкільник зазнає дискомфорту у разі відсутності спілкування.
4. Виявляється вибірковість у взаєминах, превалювання одностатевих контактів у спілкуванні з однолітками.
5. У спільній грі з'являється інтерес до співпраці, до спільного вирішення спільного завдання.
6. Зростає інтерес до спілкування з дорослими, що проявляється в активному прагненні залучити до розмови, привернути увагу дорослих.

Міжособистісне спілкування відіграє значну роль життя дитини, служить сполучною ланкою, що з'єднує внутрішній світ дошкільника з його соціальним оточенням[8]. Міжособистісні стосунки охоплюють усі сторони життя дітей старшого дошкільного віку. Вони пізнають світ, розвиваються, спілкуються, дружать. На міжособистісній взаємодії побудовано сучасне суспільство, за його законами воно існує. Досвід міжособистісного спілкування з іншими людьми, дорослими або однолітками є фундаментом для розвитку особистості старшого дошкільника, неодмінною умовою становлення його самосвідомості. Спілкування сприяє розвитку мови, мислення, становлення характеру дитини. У процесі спілкування збагачуються емоції, відбувається розумовий, психічний та моральний

розвиток. Дефіцит спілкування в дитячому віці негативно впливає на подальший розвиток дитини, на формування її як особистості. У процесі міжособистісного спілкування між дітьми утверджуються неформальні зв'язки, що ґрунтуються на взаємності, відкритості відносин, переважно глибоко особистісних. У цьому міжособистісному спілкуванні реалізується тоді, як у ньому відчувається особлива потреба.

Результати проведеного аналізу наукової літератури у сфері формування міжособистісного спілкування у старшому дошкільному віці свідчать, що потреба у спілкуванні досить рано стає основною соціальною потребою дошкільника. При цьому не у всіх дітей до старшого дошкільного віку можуть бути сформовані навички побудови міжособистісних відносин на достатньому рівні.

За визначенням більшості науковців в області психології та педагогіки, міжособисте спілкування старших дошкільників є важливим етапом їхнього розвитку, оскільки воно сприяє формуванню соціальних навичок, розвитку емоційного інтелекту та психологічної готовності до навчання в школі[14].

В даний віковий період старші дошкільники починають усвідомлювати почуття та потреби інших людей. Вони можуть виявляти співчуття, допомагати одноліткам і виявляти інтерес до їхнього самопочуття.

Розвитку зазнає сфера формування комунікативних та соціальних навичок: діти вчаться виражати свої думки, почуття та бажання словами, жестами та мімікою. Вони також навчаються слухати інших та взаємодіяти з ними в розмові. Старші дошкільники навчаються сприймати правила соціальної взаємодії, такі як чергування, дотримання правил гри, співпраця з іншими та розв'язання конфліктних ситуацій[30].

Позитивне міжособисте спілкування сприяє розвитку самооцінки, допомагає старшим дошкільникам розвивати впевненість у собі та позитивне ставлення до себе. Вони отримують позитивне підтвердження через взаємодію з іншими.

Старші дошкільники починають розуміти значення дружби та розвивати близькі стосунки з однолітками. Вони можуть виявляти інтерес до спільних ігор, захоплень та обмінюватися думками.

У процесі міжособистого спілкування старші дошкільники навчаються розпізнавати конфліктні ситуації та шукати способи їх вирішення без насильства або агресивності[15].

Ці психологічні аспекти міжособистого спілкування старших дошкільників є важливими для їхнього загального розвитку та психологічного благополуччя. Вони допомагають дитині стати соціально адаптованою та готовою до подальшого навчання та життя у суспільстві.

Міжособистісне спілкування істотно впливає формування особистості старшого дошкільника. При правильному психолого-педагогічному керівництві шляхом організації сумісної діяльності дітей у дошкільних закладах воно стає важливим засобом формування колективу та виховання доброзичливих взаємин та взаємодопомоги між дітьми.

Дитина в процесі спілкування з однолітками вчиться адаптуватися до групових норм, розвивати навички спільної діяльності та взаємодопомоги. В старшому дошкільному віці дитина вивчає різні способи спілкування: вербальне, невербальне, жести, мову тіла; вчиться взаємодіяти з однолітками, розвиваючи навички співпраці, толерантності, взаємодопомоги та конструктивного вирішення конфліктів. Важливо вчити дитину слухати інших, висловлювати свої думки та почуття чітко і зрозуміло[24].

У спілкуванні дітей з однолітками вчені виділяють ряд форм спілкування, які послідовно змінюють одна одну: емоційно-практичне; ситуативно-ділове; внеситуативно-ділове. При цьому первинні форми спілкування дошкільника є початком залучення дитини до життя дорослих, тобто первинними формами соціалізації.

На даному віковому етапі розвитку діти починають розуміти та виражати свої емоції, а також вміють сприймати емоції інших людей. Важливо розвивати у дитини емпатію та уміння співчувати, що сприяє побудові

позитивних взаємин з оточуючими; допомагати дитині розуміти свої сильні та слабкі сторони, підтримувати її впевненість у собі та розвивати позитивне ставлення до себе[9].

Психологічні аспекти формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку полягають у[2; 18; 31; 35]:

- розвитку емпатії: діти в старшому дошкільному віці починають усвідомлювати почуття і потреби інших людей, розвивають спроможність співчувати та розуміти емоційний стан інших;
- розвитку навичок вирішення конфліктів: діти навчаються взаємодіяти з ровесниками, розвивають навички конструктивного вирішення конфліктних ситуацій та встановлення позитивних відносин;
- розвитку мовлення: важливим аспектом є розвиток мовлення, яке допомагає дитині висловлювати свої думки, почуття та бажання, а також ефективно спілкуватися з іншими;
- вивченню соціальних норм: діти вчаться сприймати соціальні правила та норми спілкування, адаптуватися до них та взаємодіяти з іншими відповідно до цих норм;
- розвитку самооцінки: в старшому дошкільному віці дитина починає формувати свою самооцінку, оцінюючи свої можливості та досягнення у спілкуванні з іншими.

Загалом, формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є складним та багатогранним процесом, який потребує уваги, підтримки та належного керування з боку батьків, вихователів та оточуючих дорослих.

Отже, старший дошкільний вік є періодом інтенсивного соціально-психологічного розвитку дитини. Важливо створювати сприятливе середовище для її самовираження та самореалізації, підтримувати позитивне самовизначення та розвивати соціальну компетентність. Це допоможе дитині успішно адаптуватися до соціального середовища та стати гармонійною особистістю з глибокими соціальними зв'язками. Формування навичок

міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їх соціально-психологічного розвитку. Важливо стимулювати розвиток емпатії, навичок вирішення конфліктів, розвиток мовлення, вивчення соціальних норм та позитивне формування самооцінки.

1.3. Провідні практики формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку: зарубіжний досвід

Формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням, оскільки воно сприяє їхньому соціальному розвитку та психологічному благополуччю. У світі існує багато провідних зарубіжних практик, які успішно застосовуються для формування цих навичок у дітей. Однією з таких практик є методика соціального навчання «Дружний клас» (Friendly Class) в Японії [71]. Методика спрямована на розвиток соціальних навичок та емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку через спеціально організовані групові заняття. Учасники цих занять вчаться сприймати почуття та потреби інших, виражати свої думки та бажання, а також вирішувати конфліктні ситуації без насильства чи агресивності. Ключовими елементами методики є сприятлива атмосфера в групі, позитивне підтримання та педагогічний супровід.

Іншою провідною практикою є програма «Social Thinking» у США, яка спрямована на розвиток соціальних навичок у дітей з порушеннями розвитку, аутизмом та іншими специфічними проблемами. Ця програма базується на використанні концепції соціального мислення, яка допомагає дітям розуміти соціальні ситуації, емоції та поведінку інших людей. Вона включає в себе різноманітні вправи, рольові ігри та групові дискусії для практики соціальних навичок[63].

Крім того, у Європейських країнах широко використовується педагогіка співпраці (Cooperative Learning), яка сприяє розвитку комунікативних навичок, сприйняття групових правил та сприяє формуванню дружби серед

дітей. Ця практика передбачає спільне вирішення завдань, обмін думками та ідеями, а також взаємодопомогу між учасниками групи.

Результати аналізу провідного досвіду свідчать про те, що формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку може бути ефективним завдяки застосуванню різноманітних методик[72]:

1. Рольові ігри: рольові ігри допомагають дітям відтворити різні ситуації спілкування, вирішувати конфлікти, розвивати емпатію та ефективно взаємодіяти з іншими.

2. Групові вправи: групові вправи сприяють розвитку комунікативних навичок, співпраці та взаємодопомоги. Діти вчаться слухати один одного, вирішувати завдання разом та дотримуватися правил групової взаємодії.

3. Сюжетно-рольові ігри: ця методика дозволяє дітям втілювати ролі різних персонажів, вчить їх сприймати точку зору інших та розвивати уміння знаходити компроміси.

4. Техніки спілкування: важливо навчити дітей ефективно спілкуватися, використовуючи такі техніки, як активне слухання, уточнення інформації, висловлення своїх почуттів та бажань.

5. Методика «Мозковий штурм»: цей метод допомагає розвивати креативне мислення та сприяє обговоренню ідей у групі, що сприяє розвитку навичок спілкування.

6. Позитивне посилення: важливо підтримувати та похвалювати дітей за успішну комунікацію, сприяючи позитивному ставленню до спілкування та взаємодії з оточуючими.

Окреслені методики сприяють формуванню навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку, допомагаючи їм стати впевненими та компетентними у взаємодії з іншими людьми.

На сьогоднішній день існує багато передових зарубіжних технологій та методик розвитку навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

Методика «Social Thinking» – розроблена Мішель Гарсія-Віннер, спрямована на розвиток соціальних навичок у дітей, включаючи емпатію, розуміння інших людей та ефективне спілкування. Ця методика базується на концепції соціального мислення, яка допомагає дітям розуміти та інтерпретувати соціальні ситуації, емоції та поведінку інших людей[54].

«Social Thinking» включає в себе різноманітні вправи, ігри та завдання, спрямовані на розвиток соціальних навичок, таких як сприйняття емоцій, розуміння мотивацій інших людей, адекватна реакція на соціальні сигнали та багато іншого. Програма також надає практичні поради та стратегії для допомоги дітям у взаємодії з оточуючими та вирішенні конфліктних ситуацій.

Програма «The Incredible Years» була створена Керол Бейкер та її колегами для розвитку соціальних навичок у дітей шляхом групових занять та практичних вправ.

«The Incredible Years» є комплексною програмою для батьків, вчителів та дітей, спрямованою на покращення поведінкових навичок у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Програма включає в себе тренування для батьків та вчителів з питань ефективного виховання та управління поведінкою дітей, а також групові заняття для самоосвіти дітей.

«The Incredible Years» базується на когнітивно-поведінковому підході до виховання дітей та включає в себе такі складові, як: позитивне посилення, встановлення правил та очікувань, навчання навичкам сприйняття емоцій та вирішення конфліктних ситуацій. Програма також надає практичні інструменти для побудови позитивних стосунків між батьками, дітьми та вчителями.

Обидві розглянуті програми – Social Thinking (Мішель Гарсія-Віннер) та The Incredible Years (Керол Бейкер) є ефективними інструментами для розвитку навичок міжособистого спілкування дітей та покращення їх поведінки. Вони надають практичні стратегії та підходи для роботи з дітьми з різними потребами та сприяють створенню позитивного середовища для їхнього розвитку.

Методика «Zones of Regulation», розроблена Лейзою Куаррелл, є програмою, спрямованою на навчання дітей регулювати свої емоції та поведінку. Методика допомагає дітям вчитися розпізнавати та керувати своїми емоціями, що сприяє покращенню спілкування з іншими.

Методика використовує концепцію «зон»: чотирьох кольорових зон (синя, зелена, жовта, червона), які відображають стан емоційної регуляції. Діти вчаться визначати, в якій зоні вони знаходяться, і використовувати стратегії для переходу в більш адекватну зону. Методика сприяє розвитку самосвідомості, емоційної інтелігентності та навичок саморегуляції.

Collaborative & Proactive Solutions (CPS) – програма, розроблена Россом Гріном, що спрямована на розвиток міжособистого спілкування дітей, навчання способам вирішення конфліктних ситуацій та покращення спілкування між дітьми та дорослими[61].

Collaborative & Proactive Solutions (CPS) спрямована на вирішення поведінкових проблем у дітей шляхом спільного пошуку альтернативних рішень та співпраці між дитиною та дорослим. CPS базується на тому, що багато поведінкових проблем виникають через недоліки у взаємодії між дорослими та дітьми. Програма надає інструменти для спільного пошуку компромісних рішень, сприяє розвитку навичок співпраці та емпатії.

Програма MindUP, розроблена Марком Грінбергом, поєднує практики медитації та свідомості з розвитком соціальних навичок у дітей. Програма MindUP є комплексною програмою для навчання дітей навичкам медитації, управління стресом та розвитку психологічного благополуччя[65]. MindUP поєднує науково обґрунтовані методики з практичними вправами для розвитку уваги, емоційної стабільності та позитивного мислення. Програма також сприяє покращенню академічних результатів та соціальних навичок у дітей.

Характеризуючи практики формування навичок міжособистого спілкування в провідних країнах слід виділити наступне: У США акцент на розвиток навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного

віку зазвичай робиться через групові заняття, рольові ігри, використання соціальних інтервенційних програм. Серед існуючих програм розвитку навичок міжособистого спілкування слід виділити програму «The Incredible Years», яка спрямована на покращення соціальних навичок у дітей через групові заняття та практичні вправи, а також програму «MindUP», яка поєднує медитацію та свідомість з розвитком соціальних навичок у дітей.

У Великій Британії використовуються методики, які поєднують групові та індивідуальні підходи до розвитку соціальних навичок у дітей. Серед провідних програм розвитку навичок міжособистого спілкування виділяються: Social Thinking: програма, розроблена для розвитку соціальних навичок у дітей, включаючи емпатію та ефективне спілкування; Zones of Regulation: методика, що допомагає дітям управляти своїми емоціями та покращує їх спілкування з іншими[68].

Практики формування навичок міжособистого спілкування у Нідерландах акцентуються на практичному використанні соціальних навичок у повсякденному житті дитини та взаємодії з оточуючими.

Існуючі програми розвитку навичок міжособистого спілкування: Collaborative & Proactive Solutions (CPS): програма, спрямована на вирішення конфліктних ситуацій та покращення спілкування між дорослими та дітьми.

Ці програми допомагають дітям розвивати соціальну адаптацію, емоційний інтелект та навички ефективного міжособистого спілкування.

У Німеччині великий акцент ставиться на групову роботу та співпрацю. Діти старшого дошкільного віку часто залучаються до колективних проектів, де вони навчаються співпрацювати, вирішувати конфлікти та ділитися ідеями з однолітками. Також, важливою практикою є розвиток емпатії та вміння сприймати почуття інших людей через різноманітні ігри та вправи[80].

У Франції велика увага приділяється розвитку мовлення та комунікаційних навичок у дітей. Вони активно залучаються до різних мовленнєвих вправ, де вони вчаться висловлювати свої думки, слухати інших та будувати аргументовані діалоги. Також, у французьких дошкільних

закладах широко використовуються рольові ігри, які сприяють розвитку соціальних навичок.

В Фінляндії основна увага приділяється розвитку емоційного інтелекту у дітей старшого дошкільного віку. Через різноманітні вправи та ігри, діти вчаться розпізнавати свої та чужі емоції, а також розвивають навички співчуття та емпатії. Крім того, важливою практикою є стимулювання спонтанного спілкування та інтеракції між дітьми.

У розвинутих країнах Європи, таких як Німеччина, Франція та Фінляндія, існує загальна тенденція до активного розвитку навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Вони використовують різноманітні методи та практики, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, комунікаційних навичок, соціальної адаптації та спроможностей сприйняття інших людей.

Таким чином, маємо зробити висновок про те, що міжособистісне спілкування в старшому дошкільному віці є важливим аспектом розвитку особистості, адже через нього дитина здатна встановлювати соціальні зв'язки, розвивати навички спілкування та розуміти інших людей.

Застосування передових зарубіжних технологій розвитку навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку може значно покращити їх соціальну адаптацію, емоційний розвиток та спроможність ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Важливо враховувати і адаптувати ці практики до конкретних потреб та особливостей кожної дитини, щоб забезпечити їм найкращий розвиток у сфері міжособистого спілкування.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖОСОБИСТОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та методики дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку

Актуальність. Взаємодія з ровесниками є важливою частиною процесу формування особистості дітей старшого дошкільного віку. В ході спілкування дитина розвиває комунікативні вміння та навички, формує пізнання про оточуючих і про власне «Я». Формування та розвиток соціальних навичок дітей дошкільного віку в системі закладів дошкільної освіти є пріоритетним завданням соціально-емоційного розвитку даного вікового періоду. Навички спілкування, досвід співпереживання та взаємодії з однолітками сприяють підтримці позитивних соціальних відносин із оточуючими. Саме колектив опосередковує зв'язки дошкільників із соціумом, трансформуючи наданий на нього вплив.

Актуальність дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку важлива з кількох причин. У сучасному світі соціальна взаємодія важлива для успішного функціонування в суспільстві. Навички міжособистого спілкування є ключовими для побудови стосунків дитини з оточуючими людьми, розвитку емпатії та розуміння інших. Вміння ефективно спілкуватися є важливою складовою успішного професійного та особистого життя. Діти, які вміють налагоджувати контакти з іншими та виражати свої почуття та думки, мають більше шансів на успіх у майбутньому.

Недостатня розвиненість навичок міжособистого спілкування може призвести до проблем з самооцінкою, соціальною ізоляцією та конфліктами з оточуючими. Дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку допоможе розробити ефективні методики покращення соціальних навичок у дітей.

Вивчення формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку вносить важливий вклад у розвиток психологічної науки. Розуміння психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку дозволить створити нові педагогічні практики та програми для покращення соціальних навичок у дітей.

Отже, дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є актуальним і важливим напрямком сучасної психології, яке сприятиме покращенню якості соціального життя дітей та їх успішної адаптації у сучасному суспільстві.

Планування експериментального дослідження:

1. Вступ:

Визначення актуальності проблеми дослідження.

Мета, об'єкт та предмет дослідження.

Постановка завдань дослідження:

Формулювання конкретних завдань та гіпотез дослідження.

Визначення методології дослідження.

2. Теоретичний огляд:

Огляд наукових джерел щодо формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

Визначення ключових понять та теорій, пов'язаних з цією проблемою.

3. Обґрунтування методології:

Вибір методу дослідження (спостереження, тестування).

Обрання експериментальної бази. Формування вибірки. Пояснення вибору об'єктів та обсягу вибірки дослідження.

Опис інструментарію для збору та аналізу даних.

4. Проведення експериментального дослідження:

Збір даних про навички міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку через спостереження, тестування тощо.

5. Аналіз та обговорення отриманих результатів:

6. Висновки та пропозиції щодо формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт: міжособистісне спілкування.

Предмет: психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що: формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку залежить від мотивації до спілкування та рівня розвитку комунікативних умінь.

Мета: Дослідження має на меті розширити розуміння процесу формування навичок міжособистого спілкування та виявити психологічні особливості формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Висунута мета та гіпотеза передбачає рішення певних завдань:

1. Розробити план-програму діагностики: підібрати методики дослідження рівня розвитку міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку з урахуванням їх вікових особливостей; підготувати обладнання щодо діагностики дошкільнят (стимульний матеріал); сформувати вибірку: досліджувану групу, що складається із старших дошкільнят;

2. Провести діагностику психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку, обробку та аналіз результатів діагностики;

3. Розробити пропозиції, спрямовані на розвиток навичок міжособистісного спілкування старших дошкільнят та сформулювати висновки.

Опис етапів емпіричного дослідження:

I етап – пошуково-теоретичний: проведено аналіз наукової літератури та бібліографічних джерел з проблеми дослідження, підбрано методики психологічної діагностики, визначено вихідні теоретичні основи дослідження, сформульовано мету, об'єкт, предмет дослідження, гіпотезу, розроблено план та програму дослідження, включаючи відбір методів збирання та фіксації даних, а також методів їх обробки та аналізу.

II етап – дослідний: здійснювалося проведення експериментального дослідження психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку; проводилася математико-статистична обробка даних, їх кількісний та якісний аналіз, опис, інтерпретація одержаних результатів дослідження.

III етап - заключно-узагальнюючий: розроблено пропозиції щодо розвитку навичок міжособистого спілкування старших дошкільників, сформульовано висновки з дослідження.

Обробка результатів проводилася за двома напрямками: якісна та кількісна обробка з використанням комп'ютерної програми для психологів – SPSS-26.

Визначення ключових понять

1. Старший дошкільний вік: етап розвитку дитини віком від 5 до 6 років, коли вона активно вивчає світ навколо себе, формує свою особистість, розвиває мовлення, емоційні та соціальні навички.

2. Міжособисте спілкування: процес взаємодії та обміну інформацією між людьми, який включає у себе висловлювання думок, почуттів, бажань та інших аспектів взаємодії.

3. Вільне спілкування: форма спілкування, яка базується на відкритості, відсутності страху перед засудженням або критикою, дозволяє виражати свої думки та почуття без обмежень.

4. Потреба в спілкуванні: внутрішня потреба людини у контакті з іншими людьми, у взаємодії та обміні емоціями, ідеями та інформацією для задоволення своїх соціальних та емоційних потреб.

5. Комунікативні уміння: це навички та здатності людини ефективно спілкуватися з іншими, включаючи вміння слухати, висловлювати свої думки чітко та зрозуміло, розуміти емоційний стан співрозмовника та встановлювати позитивні міжособистісні контакти.

Методи дослідження: для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів наукового дослідження, зокрема:

- теоретичні: аналіз і синтез наукової літератури, індукція, дедукція, узагальнення;
- емпіричні (спостереження, опитування, психологічне тестування);
- математичні: кількісний метод (статистичний); якісний метод (диференціація матеріалу за групами, табличний аналіз), графічний.

Методики дослідження: тест «Вивчення вільного спілкування» (Г.А. Урунтаєва); тест «Потреба в спілкуванні (ПЗ)» адаптація для дітей старшого дошкільного віку (Ю. М. Орлов), «Тест-опитувач комунікативних умінь» в адаптації для дітей старшого дошкільного віку (Ю. Гільбух).

Експериментальна база та вибірка: Емпіричне дослідження було проведене протягом січня-лютого 2024 року в м. Запоріжжя на базі Дитячого навчально-розвивального центру «Акуна-Матата», що розташований за адресою: в м. Запоріжжі, вул. Товариська, 49.

Центр дитячого розвитку пропонує розвиваючі заняття для дошкільнят; курси для дошкільнят; англійська для дітей; міні-садок; група продовженого дня для молодших школярів.

В центрі створено групи та проводять заняття на розвиток таких корисних соціальних навичок дітей дошкільного віку, як: міжособистісне спілкування, комунікативні вміння та ін.

Вибірка склала 40 дітей старшого дошкільного віку (хлопчики та дівчатка старшого дошкільного віку: 5-6 років), середній вік дітей в групі складає 5,6 років.

Обрані для дослідження учасники є репрезентативними для даної вікової групи та мали різний рівень розвитку навичок міжособистого спілкування.

Опис інструментарію для збору та аналізу даних:

Спостереження: Для збору даних було використано метод спостереження під час міжособистого спілкування дітей. Це дозволило отримати об'єктивну інформацію про типи спілкування, комунікативні навички та поведінку дітей.

Розробка плану спостереження міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку:

1. Підготовка до спостереження:

Визначення мети спостереження: спостереження за навичками міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку

Вибір контексту спостереження: групова гра, робота в парах.

Вибір методу спостереження: безпосереднє спостереження, записи відео тощо.

2. Проведення спостереження:

Спостереження за взаємодією дітей під час міжособистого спілкування.

Фіксування типів комунікації (вербальна, невербальна).

Спостереження за емоційним станом дітей під час спілкування.

3. Аналіз результатів спостереження:

Визначення критеріїв спостереження міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку:

- ініціативність та активність учасників спілкування,
- розуміння та використання невербальних засобів комунікації,
- емпатія та вміння враховувати почуття інших,
- розвиненість навичок мовленнєвої комунікації,
- здатність до розв'язання конфліктних ситуацій,

– переважний емоційний фон в групі.

Оцінка якості міжособистого спілкування за визначеними критеріями.

Виділення позитивних та негативних аспектів спілкування.

4. Підготовка звіту:

Підготовка структурованого звіту з результатами спостереження.

Розробка рекомендацій щодо покращення навичок міжособистого спілкування дітей.

Аналіз та оцінка результатів спостереження дозволить виявити сильні та слабкі сторони міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку та розробити пропозиції щодо покращення їх соціальних навичок.

Тестування: в процесі експерименту було обрано спеціально розроблені тести для оцінки розвитку навичок міжособистого спілкування.

Тест Потреба в спілкуванні (ПЗ) адаптація для дітей старшого дошкільного віку (Ю. М. Орлов, Л. П. Орлова). Тест призначений для визначення рівня потреби дитини у спілкуванні. В процесі діагностики виділяються діти двох груп: з високим та низьким рівнем потреби у спілкуванні.

Тест Вивчення вільного спілкування (Г.А. Урунтаєва, Ю.А. Афонькіна). Мета діагностики: Вивчити сформованість комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку.

Тест-опитувач комунікативних умінь в адаптації для дітей старшого дошкільного віку (Ю. З. Гільбух) це інструмент, користуючись можливо визначити рівень сформованості комунікативних умінь дитини у спілкуванні з однолітками і з дорослими людьми.

Метод психологічного тестування є одним із основних інструментів для вивчення психологічних особливостей особистості, включаючи міжособисте спілкування дітей старшого дошкільного віку. Цей метод полягає у використанні спеціально розроблених тестів, опитувальників або завдань, які дозволяють оцінити рівень розвитку певних психологічних якостей, здібностей та характеристик особистості. У дослідженні психологічних

особливостей міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку, метод психологічного тестування може бути корисним для:

1. Оцінки розвитку комунікативних навичок: тестування може допомогти визначити рівень розвитку мовленнєвих, емоційних та соціальних навичок, необхідних для успішного міжособистого спілкування.

2. Виявлення особистісних особливостей: тестування може допомогти виявити особливості характеру, типи темпераменту та інші аспекти особистості, які можуть впливати на способи спілкування дитини.

3. Детального аналізу взаємодії з оточуючими: шляхом аналізу результатів тестування можна виявити, як дитина взаємодіє з оточуючими, як вона сприймає інших людей та як реагує на різні ситуації спілкування.

Таким чином, метод психологічного тестування є цінним інструментом для дослідження психологічних особливостей міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку, допомагаючи зрозуміти їхню поведінку, потреби та можливості у цьому аспекті.

Аналіз даних: Для аналізу отриманих даних використовувалися статистичні методи: метод описової статистики, кореляційний аналіз, що дозволило зробити об'єктивну оцінку результатів дослідження та сформулювати висновки щодо психологічних особливостей формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Аналіз та обговорення результатів дослідження

При спостереженні за формуванням психологічних особливостей міжособистого спілкування старших дошкільнят ми спиралися на розроблений алгоритм спостереження за дітьми старшого дошкільного віку і звертали увагу такі показники поведінки дітей, які характеризують рівень формування міжособистісних взаємин: ініціативність та активність учасників спілкування, розуміння та використання невербальних засобів комунікації,

емпатія та уміння враховувати почуття інших, розвиненість навичок мовленнєвої комунікації, здатність до розв'язання конфліктних ситуацій, переважний емоційний фон в групі. Характеристика даних показників та ступінь їх виразності була відображена у зведеному протоколі спостереження (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Зведений протокол спостереження психологічних особливостей міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку (п = 40)

Критерії оцінки параметрів	кількість, осіб	питома вага (%)
Ініціативність та активність учасників спілкування		
відсутня	3	7,50%
слабка	12	30,00%
середня	21	52,50%
висока	4	10,00%
Розуміння та використання невербальних засобів комунікації		
відсутня	3	7,50%
слабка	15	37,50%
середня	19	47,50%
висока	3	7,50%
Емпатія та уміння враховувати почуття інших		
відсутня	3	7,50%
слабка	7	17,50%
середня	25	62,50%
висока	5	12,50%
Розвиненість навичок мовленнєвої комунікації		
слабка	2	5,00%
середня	25	62,50%
висока	13	32,50%
Здатність до розв'язання конфліктних ситуацій		
відсутня	5	12,50%
слабка	15	37,50%
середня	18	45,00%
висока	2	5,00%
Переважний емоційний фон в групі	нейтрально-діловий	

Результати спостереження наведені в таблиці 2.1 надали можливість побачити реальну картину формування психологічних особливостей розвитку навичок міжособистого спілкування старших дошкільників. Нами було виявлено досить низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку.

1. Емоційний фон: в групі спостерігається загальний нейтральний настрій без виражених емоцій або станів, більшість дітей зосереджені на виконанні завдань або іграшках, не виявляючи яскравих емоцій або виразної радості.

2. Ініціативність та активність учасників спілкування: слабка та середня ініціативність та активність більшості учасників спілкування виявляється у відсутності власних ідей чи пропозицій щодо діяльності, або у повільному темпі реакції на запитання чи пропозиції інших учасників. У 3 дітей повністю відсутня ініціативність та активність у спілкуванні (7,5%). Це може свідчити про нерозвиненість потреби у спілкуванні з однолітками чи невмінні знайти підхід до решти членів групи. 12 осіб (30%) старших дошкільнят мають слабку ініціативність. У міжособистісної взаємодії вони вкрай рідко виявляють активність і вважають за краще йти за іншими дітьми. Середній рівень ініціативності виявлено у 21 дітей (52,5%), які досить часто виявляють ініціативу, проте не наполегливі у міжособистісній взаємодії. Діти, які мають високий рівень ініціативності та активно залучають оточуючих дітей до своїх дій становлять лише 10% (4 особи).

3. Розуміння та використання невербальних засобів комунікації: Середній рівень розуміння та використання невербальних засобів комунікації мають більшість дітей у вибірці: 19 осіб (47,5%), що вказує на те, що діти можуть використовувати жести, міміку чи тон голосу для вираження своїх почуттів, але не завжди ефективно або чітко. Відсутнє розуміння виявлено у 3 (7,50%) старших дошкільників у вибірці, слабе розуміння та використання невербальних засобів комунікації мають 15 осіб (37,50%).

4. Здатність до розв'язання конфліктних ситуацій: слабка здатність до розв'язання конфліктних ситуацій, що виявлена в більшості: 15 дітей (37,50%) проявляється у нездатності дитини ефективно вирішувати конфлікти з іншими учасниками групи, можливо через відсутність навичок управління емоціями або взаємодопомоги. Відсутня здатність до розв'язання конфліктних ситуацій виявлена в 5 дітей (12,50%).

Середню здатність до розв'язання конфліктних ситуацій мають 18 осіб (45,00%).

Висока здатність до розв'язання конфліктних ситуацій притаманна лише 2 старшим дошкільникам (5%).

Нейтрально-діловий емоційний фон та характеристики взаємодії старших дошкільників в групі є показниками потреб у розвитку соціальних навичок, сприятливого клімату для сприйняття та розвитку емоційної і соціальної сфери. Робота з такими дітьми може включати стимулювання активності, інтерактивну комунікацію, розвиток емпатії та навичок розв'язання конфліктних ситуацій.

Результати аналізу отриманих в результаті спостереження даних свідчать про те, що більшість дітей старшого дошкільного віку, що взяли участь в експериментальному дослідженні, мають середній і низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування, у них спостерігається наявність своєрідної «комунікативної глухоти» як нездатності бачити і чути іншого, що є суттєвою перепорою у формуванні міжособистісних відносин.

Результати спостереження свідчать про невисокий рівень групової згуртованості. У дитячому колективі відсутня єдність, спостерігається формування лише окремих угруповань по симпатіям, загальним інтересам та ін. Діти переважно роз'єднані, є лише окремі лідери, що придушують особистості інших.

Наступним етапом емпіричного дослідження, з метою виявлення особливостей міжособистого спілкування стала діагностика вільного спілкування старших дошкільників за методикою «Вивчення вільного спілкування» (табл.2.2). Стиль вільного спілкування старших дошкільників може бути різноманітним і включати такі основні характеристики: емоційний стиль: діти можуть виражати свої почуття та емоції у спілкуванні з іншими (це може бути виразне мовлення, жести, вираз обличчя тощо); спонтанність: старші дошкільники можуть бути дуже спонтанними у спілкуванні, не обмежуючись стандартними правилами чи формами виразу; креативність:

діти можуть виявляти свою креативність через різноманітні форми спілкування, такі як малювання, рольові ігри тощо.

Таблиця 2.2.

Результати діагностики вільного спілкування дітей старшого дошкільного віку за методикою «Вивчення вільного спілкування»

Показник вільного спілкування	Кількість, осіб	Питома вага (%)
інтенсивність	5	12,50%
вибірковість	10	25,00%
частота контактів	11	27,50%
тривалість	2	5,00%
наявність мотивації	12	30,00%
всього	40	100,00%
Статистичний розрахунок загального показника ВС		
Середнє		12,7455
Стандартне відхилення		3,9891
Рівень надійності (95,0%)		1,2657

Як видно з таблиці 2.2, загальний показник вільного міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є зниженим та складає $(12,74 \pm 3,98)$ рівень нижче за середній. В групі дітей старшого дошкільного віку достатню інтенсивність контактів виявлено у 5 дітей (12,5%), вибірковість у спілкуванні виявляють 10 дітей (25%), частота контактів проявляється у спілкуванні 11 дітей (27,5%), мотивовані на спілкування всього 12 дітей у групі (30%). При цьому, особистісні симпатії – як мотив спілкування виявлено в 10 дітей (25%) зовнішні мотиви спілкування мають 8 дітей (10%), мотиви спільної діяльності виявлено у 22 дітей (55%) (табл. 2.3, рис.2.1).

Таблиця 2.3

Визначення типу мотивації до спілкування дітей старшого дошкільного віку за методикою «Вивчення вільного спілкування»

Тип мотивації	Особисті симпатії	Зовнішні мотивації	Спільна діяльність
Кількість, осіб	10	8	22
питома вага, %	25,00%	20,00%	55,00%

Як бачимо в таблиці 2.3 найбільш вираженим мотивом міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є спільна діяльність: колективна

або групова діяльність може бути сильною мотивацією для дітей. Діти можуть бути зацікавлені у спільних проектах, іграх чи інших видавничих діях, які вимагають співпраці та взаємодопомоги (рис.2.1).

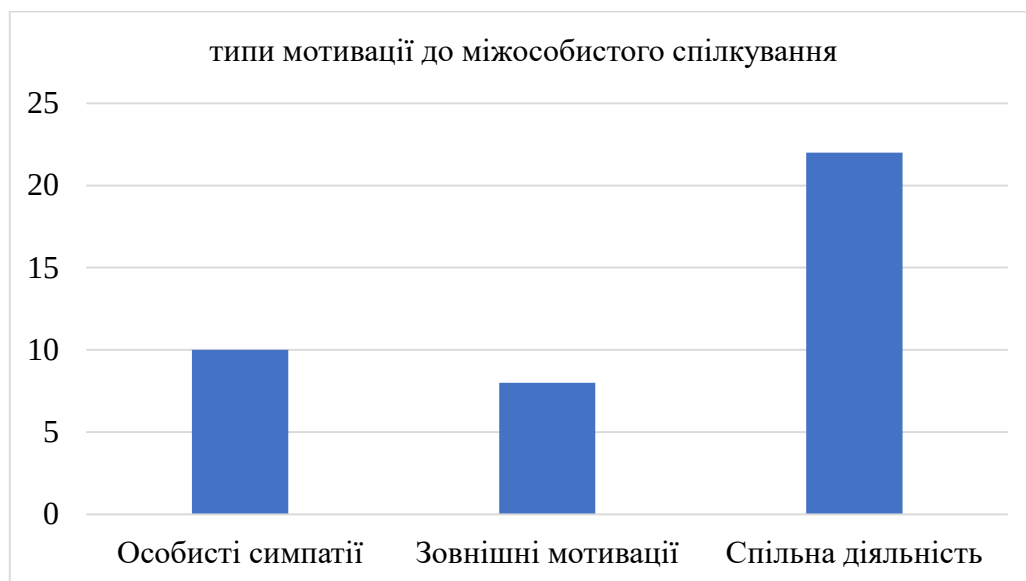

Рис.2.1. Типи мотивації старших дошкільників до міжособистого спілкування

Як бачимо на рисунку 2.1, діти можуть бути мотивовані до спілкування з іншими на основі особистих симпатій та інтересів. Наприклад, дитина може шукати спільну мову з іншими дітьми, які мають схожі хобі або інтереси. Деякі діти можуть бути мотивовані до спілкування через зовнішні фактори, такі як похвала вихователя чи бажання отримати позитивне визнання від інших.

Результати аналізу даних діагностики свідчать про невисокий рівень формування навичок вільного спілкування старших дошкільників. Чинники, які можуть впливати на середній рівень розвитку навичок вільного спілкування старших дошкільників, включають:

1. Соціальне середовище: взаємодія з ровесниками та дорослими може впливати на розвиток навичок спілкування. Наявність позитивних моделей спілкування та можливостей для практики може покращити навички дитини.

2. Емоційна підтримка: позитивне емоційне середовище та підтримка з боку близьких людей можуть стимулювати дитину до активного спілкування та розвитку навичок.

3. Індивідуальні особливості: кожна дитина має свої унікальні характеристики та потреби, які можуть впливати на її здатність до вільного спілкування. Потреба у підтримці, стимулюючому середовищі чи інших факторах може варіюватися в кожній дитини.

Також чинниками недостатнього розвитку навичок вільного спілкування у старших дошкільників можуть стати: середній рівень лексичного запасу та граматичних навичок: діти можуть мати базовий словниковий запас для виразу своїх думок та почуттів, але можуть виявляти обмеженість у використанні різноманітних слів та виразів (діти можуть правильно використовувати основні граматичні конструкції, але можуть допускати помилки у складних або незвичайних випадках); недостатньо розвинута спроможність до взаємодії: діти можуть бути здатні до спілкування з іншими, але можуть потребувати підтримки чи стимулювання для активної участі у спільних діях.

Далі, з метою визначення психологічних особливостей розвитку навичок міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку нами було проведено діагностику за методикою «Потреба в спілкуванні (ПС)» (табл.2.4).

Таблиця 2.4.

Результати діагностики потреби в спілкуванні дітей старшого дошкільного віку за методикою «Потреба в спілкуванні (ПС)»

Показник	Результат розрахунку
Середнє	5,925
Стандартна помилка	0,317012
Медіана	6,5
Мода	7
Стандартне відхилення	2,004962
Дисперсія	4,019872
Мінімум	2
Максимум	9
N	40
Рівень надійності (95,0%)	0,641218

Як видно з таблиці 2.4, результати проведеної діагностики свідчать про те, що в групі дітей старшого дошкільного віку показник розвитку потреби в спілкуванні знаходиться на середньому рівні та складає $(5,92 \pm 2,004)$.

Слід зазначити, що потреба в спілкуванні є однією з основних соціогенних потреб дитини. Вона виникає у процесі накопичення досвіду у міжособистісної взаємодії. В її основі лежить потреба дитини в емоційному контакті, соціалізований пошук контактів та відповідна техніка їх задоволення.

Результати діагностики вказують на те, що в більшості старших дошкільнят потреба в спілкуванні розвинута на середньому рівні (75%) – 30 осіб (рис.2.2).

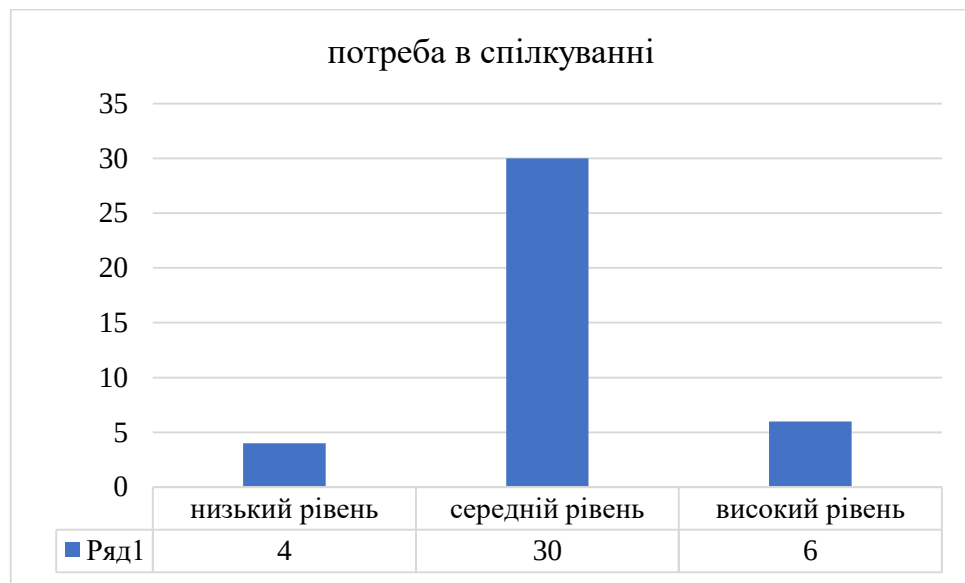

Рис.2.2. Рівні розвитку потреби в спілкуванні дітей старшого шкільного віку

Як бачимо на рисунку 2.2, низький рівень потреби в спілкуванні мають 4 дитини (10%). Діти, що мають низький рівень потреби в спілкуванні не мають схильності до участі у спільних заходах, метою яких є встановлення гарного настрою та теплих взаємин в колективі.

Високий рівень потреби в спілкуванні виявлено у 6 старших дошкільників (15%). Потреба у спілкуванні проявляється у прагненні дитини належати до групи, бути її членом, взаємодіяти з нею, брати участь у спільній діяльності, перебувати разом, надавати та приймати допомогу. Вона призводить до відмови від егоїстичних установок задля встановлення

контактів та дружніх зв'язків між членами групи. Потреба в спілкуванні у старших дошкільнят проявляється також у прагненні брати участь у спільних діях (іграх). Дитина ніби прагне зменшити дистанцію між собою та іншими членами групи. Таким чином, потреба у спілкуванні стимулює, підтримує та спрямовує діяльність дитини зі спілкування з іншими людьми.

Старші дошкільники мають велику потребу у спілкуванні з іншими людьми, оскільки це є необхідною складовою їх соціального та емоційного розвитку. Взаємодія з ровесниками та дорослими допомагає дітям розвивати навички спілкування, встановлювати контакти, вирішувати конфлікти, виражати свої почуття та думки.

Умови війни можуть значно знизити потребу дітей в спілкуванні через наступні чинники:

1. Стрес та тривога: умови війни можуть викликати стрес та тривогу у дітей, що може пригнічувати їх бажання спілкуватися з іншими.

2. Відсутність безпеки: небезпечна обстановка в умовах війни може змушувати дітей уникати спілкування та взаємодії з іншими, оскільки вони можуть боятися за свою безпеку.

3. Розрив зв'язків: внаслідок війни діти можуть втратити зв'язок з родиною, ровесниками чи іншими близькими людьми, що може призвести до відчуття самотності та ізоляції.

4. Відсутність можливостей для спілкування: умови війни можуть обмежувати доступ до можливостей для спілкування, таких як школа, дитячий садок, групові заняття тощо, що також може знижувати потребу дітей у спілкуванні.

Отже, умови війни можуть значно вплинути на потребу старших дошкільників у спілкуванні та призвести до їх соціальної ізоляції та емоційного стресу.

Для покращення цієї ситуації важливо створювати безпечне та підтримуюче середовище для дітей, сприяти їхньому соціальному взаємодії та надавати можливості для спілкування та взаємодії з іншими.

Далі за допомогою тесту комунікативних умінь в спілкуванні нами було визначено рівень сформованості комунікативних умінь дітей у спілкуванні з однолітками і з дорослими людьми (табл.2.5).

Таблиця 2.5.

Результати діагностики рівня сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у спілкуванні

Комунікативні вміння	№	Мін	Мах	Середнє	Стд. помилка	Стд. відх.	Рівень надійності (95%)
Правильні реакції	40	6	20	14,65	0,7210	4,5604	1,4584
Неправильні реакції, в тому числі:	40	2	20	13,425	0,6893	4,3602	1,3928
пасивні	40	2	16	5,3	0,5178	3,2753	1,0475
агресивні	40	2	20	8,125	0,8609	5,4452	1,7414

Як видно з таблиці 2.5, в групі старших дошкільників було виявлене переважання правильних комунікативних реакцій ($14,65 \pm 4,56$) проти неправильних ($13,42 \pm 4,36$) (рис.2.3).

Було виявлене середній рівень комунікативних умінь старших дошкільників, що характеризується здатністю виражати свої думки та почуття словами, розвиненим словниковим запасом, вмінням слухати та розуміти інших людей, а також здатністю взаємодіяти з ровесниками та дорослими.

Правильні комунікативні реакції старших дошкільників можуть включати висловлення власних думок, проявлення інтересу до інших людей, уміння слухати та спілкуватися без конфліктів, а також здатність до емпатії та співчуття.

Неправильні комунікативні реакції дітей можуть бути різними, включаючи пасивне поведінку (наприклад, відмова взяти участь у спілкуванні), агресивне поведінку (наприклад, конфліктні ситуації, агресивне висловлювання) або недостатню увагу до співрозмовника.

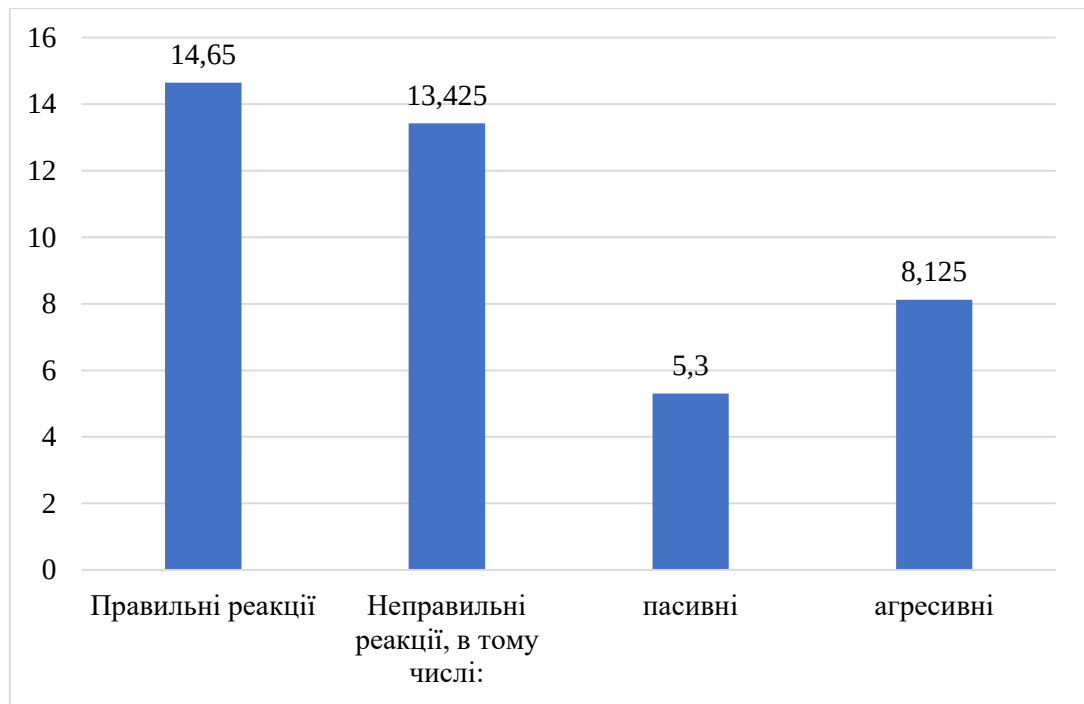

Рис.2.3. Сформованість комунікативних умінь старших дошкільників у спілкуванні

Комунікативні вміння в дитині можливо розвинути різними способами: завдяки особистому прикладу дорослих, з читання літератури, внаслідок спеціального навчання правилам культурної поведінки і навіть шляхом спеціальних тренувальних вправ та ігор. Важливо надавати дітям можливості для розвитку комунікативних навичок, позитивно підтримувати їх правильні комунікативні реакції та працювати над усуненням негативних аспектів у їх комунікації.

Таким чином, результати проведеного дослідження надали можливість побачити реальну картину розвитку навичок міжособистого спілкування у групі старших дошкільників. Нами було виявлено досить низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування дошкільнят: слабку ініціативність та чутливість на вплив однолітків.

Далі, для підтвердження висунутої раніше гіпотези за допомогою кореляційного аналізу (ро Спірмена) нами було досліджено зв'язок між розвитком навичок міжособистого вільного спілкування та показниками:

потреба в спілкуванні, комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Кореляційний аналіз (за методикою ро Спірмена)

Фактор	Показник	Міжособисте спілкування (ВМС)	Потреба в спілкуванні (ПС)	Комунікативні вміння (КВ)
МС	Коефіцієнт кореляції	1,000	,863**	,811**
	Знч. (2-сторін)	.	,00	,001
	N	40	40	40
ПС	Коефіцієнт кореляції	,863**	1,000	,725**
	Знч. (2-сторін)	,00	.	,005
	N	40	40	40
КВ	Коефіцієнт кореляції	,811**	,811**	1,000
	Знч. (2-сторін)	,001	,001	.
	N	40	40	40

Як видно з таблиці 2.6, проведене статистичне дослідження (стохастичної) залежності між випадковими величинами (кореляційний аналіз за методикою Спірмена свідчить про те, що в результаті проведеного аналізу нами було виявлено прямий зв'язок між розвитком навичок вільного міжособистого спілкування та потребою в спілкуванні дітей старшого дошкільного віку (,863**), комунікативних вміннях (,811**). Це свідчить про те, що успіх розвитку навичок міжособистого спілкування залежить від рівня формування потреби в спілкуванні та комунікативних навичок. Потрібно зазначити на те, що в мотивах та потребі до міжособистісного спілкування велику цінність для дітей у старшому дошкільному віці становлять моральні якості однолітка, і в першу чергу вміння дружно грати в колективі ровесників, не битися, не сваритися, поступатися іграшками, ділитися іграшками та гостинцями.

Формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку залежить від кількох ключових аспектів, серед яких важливо виділити мотивацію до спілкування та рівень розвитку комунікативних умінь.

Мотивація грає важливу роль у формуванні навичок міжособистого спілкування. Якщо дитина має позитивне ставлення до спілкування, вона буде активно залучатися до комунікації з іншими людьми, бажати взаємодіяти та виявляти інтерес до спілкування. Мотивованість може бути стимульована через позитивні досвіди спілкування, заохочення та підтримку з боку дорослих.

Для успішного міжособистого спілкування дитини потрібно мати розвинені комунікативні уміння, такі як вміння висловлювати свої думки та почуття, слухати і розуміти інших людей, виявляти емпатію та співчуття. Розвиток цих навичок може вимагати певного часу та практики, а також позитивного стимулювання та підтримки з боку оточуючих.

Таким чином, формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є комплексним процесом, що ґрунтується на їх мотивації до спілкування та розвинених комунікативних уміннях. Важливо стимулювати позитивну мотивацію та активно працювати над розвитком необхідних навичок для покращення якості міжособистого спілкування дитини.

2.3. Розробка пропозицій щодо покращення навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку

Покращення навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їх розвитку, оскільки ці навички визначають їх можливість успішно взаємодіяти з оточуючими людьми, виявляти свої почуття та думки, а також розуміти інших. Цей процес вимагає уваги та підтримки з боку батьків, вихователів та інших дорослих, а також активної участі самої дитини.

Результати дослідження показали, що більшість дітей старшого дошкільного віку, які взяли участь в експерименті, володіють недостатньо розвиненими навичками міжособистісного спілкування. Враховуючи виявлені

проблеми у формуванні навичок міжособистісного спілкування між старшими дошкільнятами, необхідно проводити корекційно-розвивальні заходи щодо їх зміцнення, покращувати стан взаємодії між дошкільнятами, підвищувати мотивацію до спілкування, що можливо за допомогою активного залучення дошкільнят до спільної діяльності в ігровій формі.

Покращення навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їх розвитку, оскільки ці навички визначають їх можливість успішно взаємодіяти з оточуючими людьми, виявляти свої почуття та думки, а також розуміти інших. Цей процес вимагає уваги та підтримки з боку батьків, вихователів та інших дорослих, а також активної участі самої дитини. Одним з ключових аспектів покращення навичок міжособистого спілкування є створення сприятливого середовища для комунікації. Діти повинні мати можливість вільно висловлювати свої думки та почуття, бути почутими та зрозумілими. Важливо стимулювати їх інтерес до спілкування, заохочувати активну участь у різних комунікативних ситуаціях. Для покращення комунікативних умінь старших дошкільників важливо стимулювати їх активне спілкування, розвивати словниковий запас, навички слухання та емпатії, а також створювати сприятливе соціальне середовище для взаємодії та взаєморозуміння. Додатково, розвиток емпатії та співчуття також грає важливу роль у формуванні навичок міжособистого спілкування. Дитина повинна вміти сприймати почуття інших людей, проявляти розуміння та підтримку. Це допомагає створити взаєморозуміння та дружельюбні стосунки з оточуючими. Крім того, важливо практикувати активне слухання, уміння чекати своєї черги для висловлення думок та дотримуватися правил ввічливості під час спілкування. Це сприяє розвитку комунікативних навичок та формує вміння ефективно спілкуватися з іншими людьми.

Отже, покращення навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є процесом, який потребує уваги, практики та підтримки з боку дорослих. Розвинуті комунікативні уміння допоможуть дитині успішно взаємодіяти з іншими та будуть корисними для її подальшого життя.

Модель розвитку навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку може бути побудована на основі кількох ключових етапів, які сприятимуть поступовому вдосконаленню їх комунікаційних навичок. Наведемо детальний опис моделі (рис.2.4)[26]:

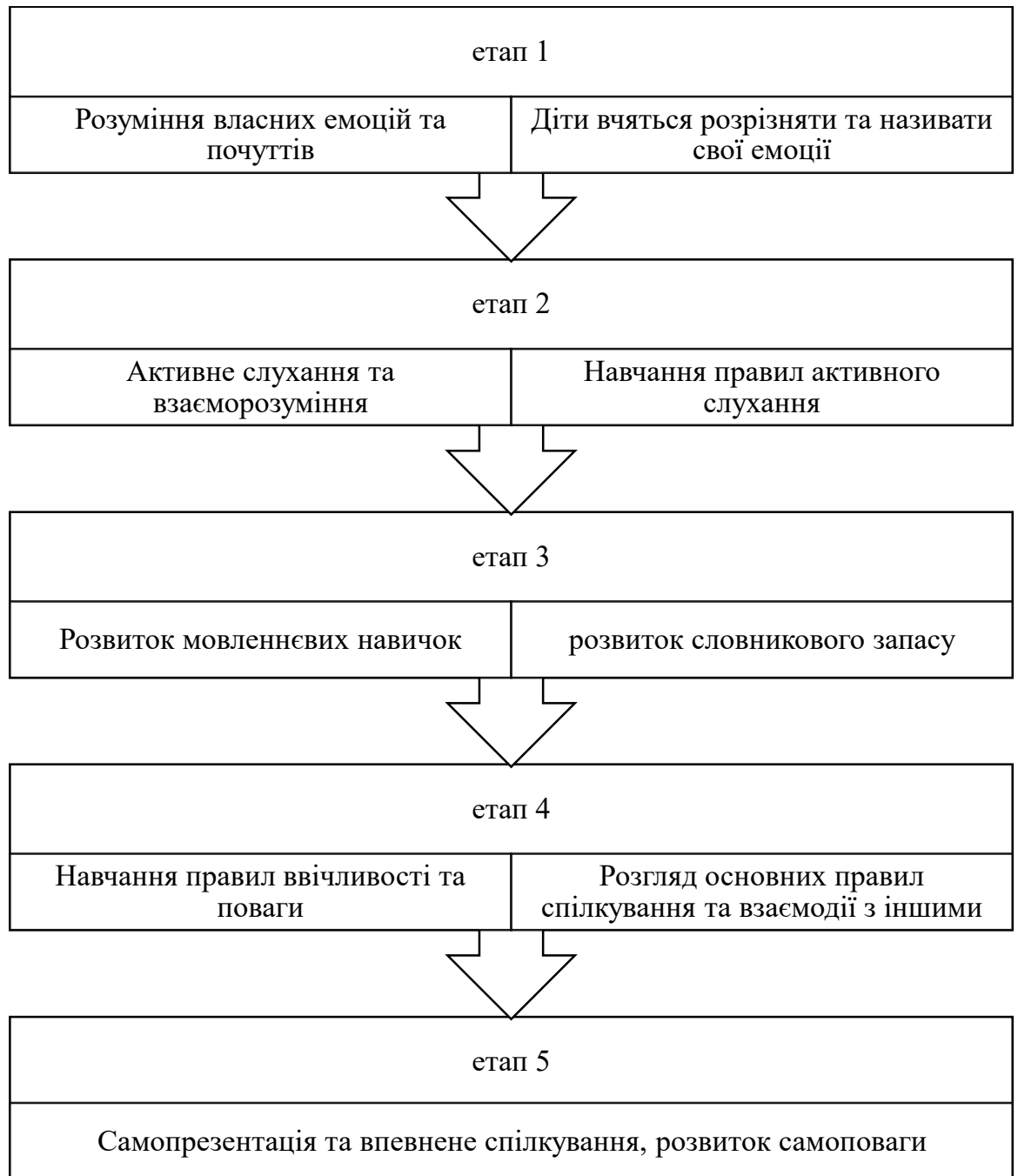

Рис.2.4. Модель розвитку навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку (Т.В.Коваленко)

1. Етап 1: Розуміння власних емоцій та почуттів:

Діти вчаться розрізняти та називати свої емоції.

Вправи на вираження своїх почуттів словами.

Розвиток уміння виявляти емпатію до інших.

2. Етап 2: Активне слухання та взаєморозуміння:

Навчання правил активного слухання.

Вправи на повторення та уточнення отриманої інформації.

Розвиток уміння вислуховувати інших без переривань.

3. Етап 3: Розвиток мовленнєвих навичок:

Вправи на розвиток словникового запасу та граматичних навичок.

Групові дискусії на різноманітні теми.

Театралізовані вправи для практики висловлювання думок.

4. Етап 4: Навчання правил ввічливості та поваги:

Розгляд основних правил спілкування та взаємодії з іншими.

Групові вправи на розвиток уміння виражати вдячність та просити про допомогу.

Рольові ігри, що спрямовані на встановлення дружніх стосунків.

5. Етап 5: Самопрезентація та впевнене спілкування:

Вправи на розвиток самоповаги та впевненості у собі під час спілкування.

Тренування уміння представляти себе та висловлювати свої думки чітко й послідовно.

Групові проекти, які сприяють спільному розвитку комунікаційних навичок.

Ця модель може бути реалізована через регулярні тренувальні заняття, рольові ігри, групові дискусії та інші активності, які сприятимуть поступовому розвитку навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Важливо пам'ятати про індивідуальні особливості кожної дитини та адаптувати практики до їх потреб і можливостей.

Слід зауважити на те, що програми вдосконалення навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку сприяють розвитку соціальних навичок дітей. Врахування розвитку когнітивних, емоційних і соціальних аспектів у цьому контексті може допомогти покращити практичну роботу з дітьми.

Нами було розроблено загальний план програми, який можна використати в практичній діяльності навчально-виховних закладів щодо розвитку міжособистого спілкування дітей:

1. Мета програми: Покращення навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку для покращення їх здатності ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми.

2. Завдання програми:

Розвиток емпатії та співчуття.

Вдосконалення навичок активного слухання.

Навчання правил ввічливості та поваги до інших.

Стимулювання інтересу до спілкування та комунікації.

Підвищення самоповаги та впевненості у себе під час спілкування.

3. Структура програми:

а) Теоретична частина:

Вивчення основних принципів міжособистого спілкування.

Розгляд різних типів спілкування та їх характеристик.

Вивчення елементів емпатії та співчуття.

б) Практична частина:

Рольові ігри, які допоможуть дітям відчувати себе в ролі іншої особи та розвинути емпатію.

Групові вправи на розвиток спілкування та комунікації.

Вправи на активне слухання та висловлення власних думок.

4. Методи та засоби реалізації: рольові ігри, групові дискусії, театралізовані вистави, вправи на розвиток емпатії та співчуття, інтерактивні завдання на практику спілкування.

5. Оцінка результатів:

Проведення тестування дітей для оцінки їх змін у навичках спілкування.

Спостереження за взаємодією дітей під час рольових ігор та групових вправ.

6. План дій:

Розробка розкладу занять.

Проведення тренінгових занять з дітьми.

Організація практичних завдань та вправ.

Проведення оцінки результатів та корекція програми за потреби.

Розроблена програма є шаблонною та може бути адаптована та модифікована в залежності від конкретних потреб групи дітей та умов проведення навчального процесу. Важливо створити цікаве та захоплююче середовище для дітей, щоб вони могли ефективно розвивати свої навички міжособистого спілкування.

Слід зауважити на те, що формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є складним процесом, який включає в себе різні аспекти. Ось детальний опис процесу формування цих навичок:

1. Моделювання: діти вивчають навички міжособистого спілкування, спостерігаючи за дорослими та іншими дітьми. Вони намагаються наслідувати їхню мову, жести, тон голосу та інші аспекти спілкування.

2. Імітація: діти починають імітувати способи спілкування, які вони бачать у інших. Вони можуть спробувати використовувати нові слова, фрази та жести, щоб виразити свої думки та почуття.

3. Вправи на розвиток навичок: вихователі та батьки можуть організовувати різноманітні вправи та ігри, які сприяють розвитку навичок міжособистого спілкування.

Наприклад, рольові ігри, де діти можуть використовувати різні сценарії спілкування.

4. Практика: для формування навичок міжособистого спілкування дуже важлива практика. Діти повинні мати можливість спілкуватися з іншими дітьми та дорослими, використовуючи вивчені навички.

5. Зворотний зв'язок: важливо, щоб дорослі надавали дітям зворотний зв'язок щодо їхнього способу спілкування. Це допомагає дітям розуміти, що вони роблять правильно або як можна покращити свої навички.

6. Поступове покращення: з часом, за постійної практики та зворотного зв'язку, діти поступово покращують свої навички міжособистого спілкування і стають більш впевненими та вмілими у взаємодії з іншими людьми.

Цей процес є поступовим і вимагає часу та практики, але з правильною підтримкою дорослих діти зможуть успішно розвивати навички міжособистого спілкування.

Одним з ключових аспектів формування навичок міжособистого спілкування у дітей є їх соціальне середовище. Діти навчаються спілкуватися, спостерігаючи за дорослими та іншими дітьми, взаємодіючи з ними. Важливо, щоб дорослі були прикладом для наслідування у спілкуванні, а також надавали можливості дітям взаємодіяти між собою. Іншим важливим аспектом є розвиток емоційного і соціального інтелекту дитини. Діти повинні вміти розпізнавати емоції інших людей, виявляти співчуття та розуміння. Це допомагає їм краще взаємодіяти з іншими та уникати конфліктних ситуацій.

Також важливою складовою формування навичок міжособистого спілкування є розвиток мовлення. Дитина повинна володіти не лише словниковим запасом, а й вміти правильно використовувати мовленнєві засоби для спілкування з іншими. Важливо також навчити дитину слухати і розуміти інших людей, а також висловлювати свої думки та почуття чітко та адекватно. Отже, формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є складним процесом, який потребує уваги та підтримки з боку батьків, вихователів та інших дорослих. Розуміння теоретичних аспектів цього процесу допомагає краще організувати навчання та розвиток дитини, сприяючи її успішному соціальному адаптуванню.

Експериментальне дослідження психологічних особливостей міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку допомогло краще зрозуміти соціальну компетентність дітей.

Результати спостереження надали можливість побачити реальну картину формування психологічних особливостей розвитку навичок міжособистого спілкування старших дошкільників. Нами було виявлено досить низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Результати аналізу отриманих в результаті спостереження даних свідчать про те, що більшість дітей старшого дошкільного віку, що взяли участь в експериментальному дослідженні, мають середній і низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування, у них спостерігається наявність своєрідної «комунікативної глухоти» як нездатності бачити і чути іншого, що є суттєвою перепорою у формуванні міжособистісних відносин.

Формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є комплексним процесом, що ґрунтується на їх мотивації до спілкування та розвинених комунікативних уміннях. Важливо стимулювати позитивну мотивацію та активно працювати над розвитком необхідних навичок для покращення якості міжособистого спілкування дитини.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження нами було отримане можливість до формулювання наступних висновків:

Міжособисте спілкування в психології визначається як процес обміну інформацією, емоціями та думками між двома або більше особами. Цей процес включає в себе взаємодію, взаєморозуміння та спільне створення значень. Міжособисте спілкування є важливим аспектом розвитку особистості, адже через нього людина здатна встановлювати соціальні зв'язки, розвивати навички спілкування та розуміти інших людей.

Діти старшого дошкільного віку активно вивчають світ і навчаються спілкуватися з іншими людьми. Формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їхнього розвитку. У цьому віці діти починають більше спілкуватися з оточуючими, розвивають свою комунікативну компетентність та вміння взаємодіяти з іншими людьми. Теоретичні аспекти дослідження цього процесу допомагають краще зрозуміти, як діти вчаться спілкуватися, які фактори впливають на їхні навички та як можна покращити цей процес. Формування навичок міжособистого спілкування у цьому віці включає розвиток емпатії, уміння вислуховувати інших, виражати свої почуття та думки адекватно та конструктивно. Важливо стимулювати дітей до спілкування, розвивати їхню емоційну і соціальну компетентність.

Зарубіжний досвід показує, що для успішного формування навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку ефективно використовувати групову роботу, рольові ігри, тренування емпатії та взаєморозуміння. Важливо створювати сприятливе середовище для спонтанного спілкування, практикувати комунікацію на різних рівнях складності та надавати можливості для самовираження кожної дитини.

Експериментальне дослідження психологічних особливостей міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку допомогло краще зрозуміти соціальну компетентність дітей.

Результати спостереження надали можливість побачити реальну картину формування психологічних особливостей розвитку навичок міжособистого спілкування старших дошкільників. Нами було виявлено досить низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Результати аналізу отриманих в результаті спостереження даних свідчать про те, що більшість дітей старшого дошкільного віку, що взяли участь в експериментальному дослідженні, мають середній і низький рівень розвитку навичок міжособистісного спілкування, у них спостерігається наявність своєрідної «комунікативної глухоти» як нездатності бачити і чути іншого, що є суттєвою перепорою у формуванні міжособистісних відносин.

Результати спостереження свідчать про невисокий рівень групової згуртованості. У дитячому колективі відсутня єдність, спостерігається формування лише окремих угруповань по симпатіям, загальним інтересам та ін. Діти переважно роз'єднані, є лише окремі лідери, що придушують особистості інших.

В групі спостерігається загальний нейтральний настрій без виражених емоцій або станів, більшість дітей зосереджені на виконанні завдань або іграшках, не виявляючи яскравих емоцій або виразної радості.

Слабка та середня ініціативність та активність більшості учасників спілкування виявляється у відсутності власних ідей чи пропозицій щодо діяльності, або у повільному темпі реакції на запитання чи пропозиції інших учасників. Це може свідчити про нерозвиненість потреби у спілкуванні з однолітками чи невмінні знайти підхід до решти членів групи. У міжособистісної взаємодії діти вкрай рідко виявляють активність і вважають за краще йти за іншими дітьми. Середній рівень розуміння та використання невербальних засобів комунікації мають більшість дітей у вибірці.

Слабка здатність до розв'язання конфліктних ситуацій, що виявлена в більшості дітей проявляється у нездатності дитини ефективно вирішувати конфлікти з іншими учасниками групи, можливо через відсутність навичок управління емоціями або взаємодопомоги.

Нейтрально-діловий емоційний фон та характеристики взаємодії старших дошкільників в групі є показниками потреб у розвитку соціальних навичок, сприятливого клімату для сприйняття та розвитку емоційної і соціальної сфери. Робота з такими дітьми може включати стимулювання активності, інтерактивну комунікацію, розвиток емпатії та навичок розв'язання конфліктних ситуацій.

Результати аналізу даних діагностики свідчать про невисокий рівень формування навичок вільного спілкування старших дошкільників. Загальний показник вільного міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є зниженим та складає $(12,74 \pm 3,98)$ рівень нижче за середній. Найбільш вираженим мотивом міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є спільна діяльність: колективна або групова діяльність може бути сильною мотивацією для дітей. Діти можуть бути зацікавлені у спільних проектах, іграх чи інших видавничих діях, які вимагають співпраці та взаємодопомоги.

Потреба в спілкуванні є однією з основних соціогенних потреб дитини. Вона виникає у процесі накопичення досвіду у міжособистісної взаємодії. В її основі лежить потреба дитини в емоційному контакті, соціалізований пошук контактів та відповідна техніка їх задоволення. Результати проведеної діагностики свідчать про те, що в групі дітей старшого дошкільного віку показник розвитку потреби в спілкуванні знаходиться на середньому рівні та складає $(5,92 \pm 2,004)$. Умови війни можуть значно вплинути на потребу старших дошкільників у спілкуванні та призвести до їх соціальної ізоляції та емоційного стресу. Для покращення цієї ситуації важливо створювати безпечне та підтримуюче середовище для дітей, сприяти їхньому соціальному взаємодії та надавати можливості для спілкування та взаємодії з іншими.

Далі за допомогою тесту комунікативних умінь в спілкуванні нами було визначено рівень сформованості комунікативних умінь дітей у спілкуванні з однолітками і з дорослими людьми. Було виявлене середній рівень комунікативних вмінь старших дошкільників, що характеризується здатністю виражати свої думки та почуття словами, розвиненим словниковим запасом, вмінням слухати та розуміти інших людей, а також здатністю взаємодіяти з ровесниками та дорослими.

Знижений рівень розвитку комунікативних умінь в спілкуванні старших дошкільників проявляється у наступних аспектах: обмежений словник та недостатня вживання мовних засобів (деякі діти мають обмежений словник або недостатню вправність у вживанні мовних засобів, що ускладнює їхню здатність ефективно висловлювати свої думки та почуття); слабка здатність до взаємодії (деякі діти мають проблеми з ініціативою та підтримкою спілкування з іншими дітьми, вони є сором'язливими, неуважними або нецікавими у взаємодії з оточуючими); неадекватна реакція на емоції (деякі діти мають складнощі в розпізнаванні та вираженні своїх власних емоцій, а також у розумінні емоцій інших людей, що може призводити до неправильних реакцій та конфліктних ситуацій); недостатня увага та слухання (деякі діти мають проблеми з увагою та слуханням інших, вони можуть бути розсіяними або нецікавими у вислуховуванні ідей та почуттів інших людей).

В групі старших дошкільників було виявлене переважання правильних комунікативних реакцій ($14,65 \pm 4,56$) проти неправильних ($13,42 \pm 4,36$). Правильні комунікативні реакції старших дошкільників можуть включати висловлення власних думок, проявлення інтересу до інших людей, вміння слухати та спілкуватися без конфліктів, а також здатність до емпатії та співчуття. Неправильні комунікативні реакції дітей можуть бути різними, включаючи пасивне поведінку (наприклад, відмова взяти участь у спілкуванні), агресивне поведінку (наприклад, конфліктні ситуації, агресивне висловлювання) або недостатню увагу до співрозмовника.

Для підтвердження висунутої раніше гіпотези за допомогою кореляційного аналізу (ро Спірмена) нами було досліджено зв'язок між розвитком навичок міжособистого вільного спілкування та показниками: потреба в спілкуванні, комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку.

В результаті проведеного аналізу нами було виявлено прямий зв'язок між розвитком навичок вільного міжособистого спілкування та потребою в спілкуванні дітей старшого дошкільного віку ($,863^{**}$), комунікативних вміннях ($,811^{**}$). Це свідчить про те, що успіх розвитку навичок міжособистого спілкування залежить від рівня формування потреби в спілкуванні та комунікативних навичок.

Формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку залежить від кількох ключових аспектів, серед яких важливо виділити мотивацію до спілкування та рівень розвитку комунікативних умінь.

Мотивація грає важливу роль у формуванні навичок міжособистого спілкування. Якщо дитина має позитивне ставлення до спілкування, вона буде активно залучатися до комунікації з іншими людьми, бажати взаємодіяти та виявляти інтерес до спілкування. Мотивованість може бути стимульована через позитивні досвіди спілкування, заохочення та підтримку з боку дорослих. Для успішного міжособистого спілкування дитини потрібно мати розвинені комунікативні уміння, такі як вміння висловлювати свої думки та почуття, слухати і розуміти інших людей, виявляти емпатію та співчуття. Розвиток цих навичок може вимагати певного часу та практики, а також позитивного стимулювання та підтримки з боку оточуючих.

Таким чином, формування навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку є комплексним процесом, що ґрунтується на їх мотивації до спілкування та розвинених комунікативних уміннях. Важливо стимулювати позитивну мотивацію та активно працювати над розвитком необхідних навичок для покращення якості міжособистого спілкування дитини. Розробка та реалізація заходів щодо покращення навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є надзвичайно

важливим завданням сучасної науки та практики. У старшому дошкільному віці діти активно вивчають світ навколо себе, спілкуються з однолітками та дорослими, розвивають свою комунікативну компетентність. Тому важливо вживати конкретні заходи для покращення їхніх навичок міжособистого спілкування. Перш за все, одним з ефективних заходів є створення сприятливого соціального середовища для дітей. Це може бути дошкільний заклад чи навчально-розвивальний центр, де дорослі створюють умови для взаємодії між дітьми, сприяють розвитку емпатії та спільності. Важливо розвивати навички співпраці, толерантності та взаєморозуміння серед дітей. Для покращення комунікативних умінь старших дошкільників важливо стимулювати їх активне спілкування, розвивати словниковий запас, навички слухання та емпатії, а також створювати сприятливе соціальне середовище для взаємодії та взаєморозуміння. Другим важливим заходом є розробка та реалізація спеціальних тренінгових програм з використанням ігрових технологій, спрямованих на розвиток навичок міжособистого спілкування дітей старшого дошкільного віку. Це можуть бути рольові ігри, тренування у висловлюванні своїх думок та почуттів, навчання слухати інших людей. Такий практичний підхід допомагає дітям засвоювати не лише теоретичні знання, а й практичні навички спілкування. Також важливою складовою покращення навичок міжособистого спілкування є взаємодія з батьками та родинним оточенням. Батьки повинні бути активними учасниками у процесі розвитку навичок спілкування у своєї дитини, сприяючи її розвитку емпатії, вмінню слухати і розуміти інших, а також висловлювати свої думки.

Узагальнюючи, заходи покращення навичок міжособистого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є ключовим елементом їхнього розвитку. Створення сприятливого соціального середовища, проведення тренінгів та ігор, а також активна участь батьків у цьому процесі допомагають дитині розвивати навички спілкування та успішно адаптуватися у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. Ігрова діяльність у контексті соціально-комунікативних умінь старших дошкільників *Актуальні питання гуманітарних наук : зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка*. Дрогобич : 2015. Вип. 9. С. 68–73.
2. Бахтіярова Х.Ш. Основи психології та педагогіки : навч. посіб. Київ : НТУ, 2008. 256 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 316с.
4. Білоус О.В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2015. 108 с.
5. Бобак О.Б. Соціалізація особистості в дошкільному віці як предмет науково-педагогічного вивчення. *Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 4. С. 178–184.
6. Богуш А.М. Парадигма «дитинство» в контексті розвитку особистості дошкільника. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні ч.4*. Харків. 2017. С. 30-46.
7. Виготський Л.С. Мислення і мова. Київ: ЦУЛ, 1986. 328 с.
8. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
9. Волков Б. С., Волкова Н. В. Психологія спілкування в дитячому віці: практичний посібник. Харків: ХНПУ, 2014. 138с.
10. Гавриш М., Рейпольська О. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

11. Галаган В. Я. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. *Київ. ун-т економіки і технології транспорту; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти Акад. пед. наук України*. Київ : КУЕТТ, 2005. 232 с.
12. Гребенюк І. В. Формування уявлення про час у дітей старшого дошкільного віку. *Український психологічний журнал*. №5. С. 59-70.
13. Гріффін Д. Міжособистісне спілкування: теорія і практика. Київ: Видавництво Логос. 2014. 214с.
14. Гудзь О. Емоційне спілкування: психологічний аспект. Львів: Видавництво ЛНУ імені І. Франка. 2018. 142с.
15. Девитт М. Міжособисте спілкування: теорія та практика. Київ: Видавництво Комунікація. 2019. 188с.
16. Девідсон Д. Міжособистісне спілкування: психологічний аспект. Київ: Видавництво Альтернативи. 2003. 134с.
17. Дейл Карнегі. Як завоювати друзів і впливати на людей. Харків Клуб сімейного дозвілля (КСД). 2018. 354с.
18. Джон Стюарт Мілл. Про свободу. Харків Клуб сімейного дозвілля (КСД). 2020. 284с.
19. Джонсон Р., Джонсон Д. Позитивна взаємодія: навчання та співробітництво. Львів: Брама, 2021. 402с.
20. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
21. Ерік Берн. Ігри, у які грають люди. Харків Клуб сімейного дозвілля (КСД). 2016. 311 с.
22. Занков Л.В. Педагогіка: навчальний посібник. Харків: Фоліо, 2012. 286с.
23. Іванова О.М., Петрова Н.С. Розвиток комунікативних навичок у старших дошкільників через ігрову діяльність. *Психологія та педагогіка*. № 5. 2020. С. 36-48.
24. Карл Роджерс. На дорозі до самостигання. Харків Клуб сімейного дозвілля (КСД). 2018. 302с.

25. Коваленко Т.В. Соціальний розвиток старших дошкільників: проблеми та перспективи. *Психологія і суспільство*. №4. 2021. С.41-52.
26. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника . *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр.* Житомир: Волинь, 2003. Кн. 1. С.29-41.
27. Кононко О. Л. Запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 2019. № 10. С. 3-5.
28. Кононко О. Л. Збережемо простір дитинства. *Дошкільне виховання*. 2018. № 1. С. 5-8.
29. Котирло В. К. Виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку. Київ: «Радянська школа», 1963. 103 с.
30. Краутер Д. Міжособистісне спілкування: підходи та методи. Київ: Видавництво Либідь. 2002. 205с.
31. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми: Університетська книга, 2020. 304 с.
32. Кузікова С.Б. Теоретико-прикладне моделювання психокорекції та розвитку особистості. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*, Вип. 1 (57). Харків : ХНПУ, 2018. С. 119-131.
33. Кузьменко О.В. Основи педагогічної майстерності: підручник. Київ: Генеза, 2018. 642с.
34. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років у різних умовах життєдіяльності: *автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08*. Луганськ, 2004. 56с.
35. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 128с.
36. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрис. Київ: Віра Інсайт, 2000. 218с.

37. Лисенко А. М., Лисенко В. В. Психологічні особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Психологічний журнал*. №7. 2022. С.61-88.

38. Литвиненко О.М. Вплив позитивного прикладу дорослих на формування навичок міжособистого спілкування у старших дошкільників. *Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Психологія і суспільство*. № 8. 2020 С. 105-118.

39. Луценко І.М. Педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр навчальної літератури, 2016. 376с.

40. Максименко С. Д. Психологія особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: КММ, 2007. 296 с.

41. Максименко С. Д. Психологія та педагогіка : підручник. Київ : Слово, 2012. 584 с.

42. Могильова Н. Основні напрямки дослідження комунікативного розвитку дітей у вітчизняній психології. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 85-92.

43. Морган Д. Міжособистісне спілкування: теорія і практика. Київ: Видавництво Парус. 2011. 320с.

44. Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2011. 347с.

45. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. Основи практичної психології. Київ: Либідь, 2016. 536 с.

46. Панчук Н. П. Основи психокорекції особистості дитини: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 324с.

47. Петренко О.П. Формування самосвідомості та саморегуляції у старших дошкільників. *Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Психологія і суспільство*. № 1. 2023 С. 35-49.

48. Піроженко Т. О. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві. *Дошкільне виховання*, 2012. № 1. С. 8–15.
49. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Університетська книга, 2023. 352с.
50. Пономарьова О.В. Педагогіка та психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Генеза, 2011. 400с.
51. Проколієнко Л.Н. Педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2001. 322с.
52. Робертсон Д. Соціальна психологія: вплив міжособистого спілкування на поведінку. Київ: Видавництво Комунікація. 2020. 206 с.
53. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія: навч. посіб.. 3-є вид., переробл., допов. К. : Академія, 2017. 368 с.
54. Савчин М.В. Педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2007. 424 с.
55. Сергєєнкова О., Столярчук О. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 376с.
56. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
57. Сидорова І.В. Емоційний розвиток старших дошкільників: особливості та методики. *Психологічний часопис*. Вип. 10. 2022. С. 122–134.
58. Сисоєва С. О. Психологія та педагогіка: підруч. для традиційної та дистанційної форм навчання. Київ: Міленіум, 2005. 520с.
59. Скрипченко О.В., Долинська Л.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2014. 532с.
60. Сухомлинський В.О. Вибрані педагогічні твори: У 5 т. Т. 3: Думки про виховання. Київ: Радянська школа, 1989. 196с.
61. Толкачова А.С. Термінологічні складові дефініції «комунікативна компетентність». *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 511-515.

62. Харченко О. І. Формування мовлення у дітей старшого дошкільного віку. *Журнал сучасної психології*. № 11. 2021. С.108-223.
63. Шайда Н. П., Шайда О. Г. Криза міжособистісних стосунків та її вплив на особливості розвитку самооцінки дітей. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2007. Випуск 1. С. 325–333.
64. Шаповалова О. В. Соціальний розвиток дитини старшого дошкільного віку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. №2. 2023. С.64-85.
65. Шевченко Л. В. Емоційний розвиток дитини старшого дошкільного віку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. №10. 2022. С.36-51.
66. Якименко Л. Ю., Луценко В.О. Особливості міжособистих відносин в дитячому колективі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. 2012. Випуск 16. Книга 1. С. 389–396.
67. Bandura A. Social Learning Theory. Prentice-Hall. 2007. P. 600.
68. Berne E. Games People Play: The Psychology of Human Relationships. Ballantine Books. New York: Springer. 2022. P. 431.
69. Blumer G. The Power of Events: An Introduction to Complex Event Processing in Distributed Enterprise Systems. New York: Springer, 2010. P. 297.
70. Brown J. Event-Based Learning: A New Approach to Education. *International Journal of Educational Research*, 2014. (68), P. 45-53.
71. Craig R. T., & Muller C. (2007). *Theorizing Communication: Readings Across Traditions*. Sage Publications. 2007. P. 234.
72. Fiske S. T., & Taylor S. E. (2013). *Social Cognition: From Brains to Culture*. Sage Publications. 2013. P. 314.
73. Garcia M. The Role of Play in the Psychological Development of Preschool Children. *Early Childhood Education Journal*, 2013. 35(4). P. 325-335.
74. Griffin E. *A First Look at Communication Theory*. McGraw-Hill Education. 2015. P. 347.

75. Gross J., & Gross A. Social and Emotional Development in Early Childhood Education. Routledge. New York: Springer 2018. P. 290.
76. Gudykunst W. B., & Kim Y. Y. Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication. McGraw-Hill Education. 2003. P. 512.
77. Hansen L. The Importance of Events in Education. Journal of Education and Training, 2012. 36(2), P. 123-135.
78. Heider F. The Psychology of Interpersonal Relations. Wiley. 2008. P. 208.
79. Homans G. C. Social Behavior as Exchange. American Journal of Sociology, 2021. 63(6), P. 597-606.
80. Kelly G. A. The Psychology of Personal Constructs. Norton. 2005. P. 414.
81. Kotler J. Principles of Event Management. New York: Wiley. 2008. P. 466.
82. Lee J. Cognitive Development in Preschool Children: A Literature Review. Journal of Educational Psychology, 2015. 40(3), P. 245-257.
83. Lencioni P. The Five Dysfunctions of a Team: A Leadership Fable. San Francisco: Jossey-Bass. 2005. P. 307.
84. Littlejohn S. W., & Domenici K. Engaging Communication in Conflict: Systemic Practice. Sage Publications. 2007. P. 328.
85. Littlejohn S. W., & Foss, K. A. Theories of Human Communication. Waveland Press. 2011. P. 472.
86. Martin L. Event Management in Education: A Case Study. Journal of Event Management, 2016. 21(3), P. 265-278.
87. Midgley G. Systemic Intervention: Philosophy, Methodology, and Practice. Springer Science & Business Media. 2000. P. 476.
88. Myers D. G. (2009). Social Psychology (10th ed.). McGraw-Hill. 2009. P. 198.
89. Pons F., Harris P., & de Rosnay M. Individual Differences in Theory of Mind: Implications for Typical and Atypical Development. Psychology Press. 2019. P. 164.

90. Sajaniemi N., & Lerkkanen M.-K. Social Interaction and the Development of Language and Cognition. New York: Springer. 2018. P. 622.
91. Smith J. Psychological Development of Preschool Children: A Review. *Journal of Child Psychology*, 2010. 45(2), P. 167-180.
92. Smith P., & Mackie D. (Eds.). *Social Psychology: Revisiting the Classic Studies*. Sage Publications. 2018. P. 304.
93. Stern W. Kinderaussagen und Aussagepädagogik *Zeitschr. Pad. Psychol.* 1995. No 7. P. 192–195.
94. Tannen D. *The Argument Culture: Moving from Debate to Dialogue*. Random House. 2019. P. 390.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати діагностики міжособистого спілкування старших дошкільників за методиками: тест «Вивчення вільного спілкування» (Г.А.Урунтаєва); тест «Потреба в спілкуванні (ПЗ)» адаптація для дітей старшого дошкільного віку (Ю.М.Орлов), «Тест-опитувач комунікативних умінь» в адаптації для дітей старшого дошкільного віку (Ю.Гільбух).

№	потреба в спілкуванні	Комунікативні вміння		
		правильні реакції	неправильні реакції	
			пасивні	агресивні
1	8	17	2	6
2	7	18	4	3
3	2	8	16	4
4	6	18	3	6
5	8	20	3	9
6	9	7	8	18
7	5	16	6	4
8	4	18	4	5
9	3	6	6	20
10	7	14	5	4
11	5	14	7	5
12	7	18	3	6
13	4	17	4	9
14	9	20	2	4
15	8	18	2	6
16	5	16	4	9
17	4	9	10	8
18	7	18	6	2
19	7	10	4	15
20	8	9	8	17
21	4	20	2	5
22	7	18	4	3
23	2	8	16	4
24	6	18	3	6
25	8	20	3	9
26	7	7	8	18
27	3	16	6	4
28	4	18	4	5
29	3	6	6	20
30	6	14	5	4
31	5	12	10	3
32	7	18	3	6

33	4	17	4	9
34	9	20	2	4
35	8	18	2	6
36	5	16	4	9
37	4	9	6	17
38	7	18	6	2
39	7	10	4	16
40	8	12	7	15